УКРАЇНСЬКИЙ ЖУРНАЛ
2|2021

ДИВИТИСЯ Й БАЧИТИ
НА РОЖЕВИХ БЕРЕГАХ
НІМЕЧЧИНА ПІСЛЯ МЕРКЕЛЬ
УГОРЩИНА: НОРОВИСТА ДИТИНА ЄВРОПИ

Фото: **musiienko**

02
9 771802 586009

UKRAJINSKÝ ŽURNÁL
SPECIÁLNÍ VYDÁNÍ

UKRAJINA PRO CESTOVATELE

Pouštění věnců na svatojánskou noc neboli noc Ivana Kupala. Foto: **Mychajlo Čubun**, expedice Ukraïner

Війна поруч 3

Костянтин (Valde) Ульянов:
«Стрес може перетворити будь-яку
людину на жорстоку тварину». 7

Кум Путіна на прицілі 14

Угорщина: норовиста
дитина Європи 23

Операція «Спутнік V»
для Словаччини, або Як Росії
пригодився «корисний ідіот». 28

Німеччина після Меркель 32

ПіС на новий лад. 37

Ви не приносите коштів
і вас не буде чути!. 42

Дивитися й бачити. 45

На рожевих берегах. 49

Трилогія «Скаженого весілля»
всередині й поза політикою 51

Хлопці люблять очима. 54

Між мистецтвом,
солідарністю та спротивом. 56

Світова класика в перекладах
і творчості Лесі Українки. 59

рецензії. 64

Шановні друзі!

Останнім часом не лише з вуст українських коментаторів та політтехнологів усе частіше лунають звинувачення в бік колективного Заходу в лицемірності та радше декларативній, аніж реальній підтримці України в боротьбі з Росією. Чого лише варті останні заяви президента Володимира Зеленського чи секретаря РНБО Олексія Данілова. Незважаючи на те, що мотивація згаданих осіб у такій критиці може бути різною й навіть може ґрунтуватися на патріотичних почуттях, немає сумніву, що такий наратив є, по-перше, мало конструктивним і, по-друге, він є частиною інформаційної війни проти України. Так, це частина інформаційної війни проти України, яку ведуть українці самі проти себе, метою або результатом якої є підвищення недовіри громадян України до «недружнього» Заходу.

Без сумніву, західні країни могли й мали зробити більше або вчасніше. Але чи власне так поводиться українська еліта? Чи дійсно європейський чи американський платник податків, або той, хто тими податками розпоряджається, має спочатку думати про Україну й тільки потім про свій західний комфорт, тоді як українські політики думають насамперед про купівлю дорогих автівок чи годинників?

Останнім часом, спостерігаючи за українськими ЗМІ та висловлюваннями українських політиків, складається враження, що вони вже зробили все, що могли, а тепер лише справа за західними політиками. Тим часом західний світ вирішує свої проблеми, які аж ніяк не є другорядними, як може здаватися українцям. І йдеться не лише про пандемію і її нищівні наслідки для суспільства, економіки тощо.

Деструктивна діяльність Росії та Китаю в кожній окремій країні ЄС та НАТО послаблює ці країни й суспільства. А найближчі західні сусіди України, країни колишнього соціалістичного блоку, паралізовані як не популістами, то колаборантами Кремля чи корупціонерами.

Вважаємо, що Україна й українське суспільство, які шукають міжнародної підтримки в боротьбі проти агресора й у прагненні стати членом ЄС та НАТО, повинні цікавитися й розуміти процеси, що відбуваються не лише на міжнародному полі, але й у внутрішніх політиках країн-союзників чи потенційних союзників. Саме тому наш номер присвячений політичній і не лише ситуації в сусідніх до України країнах.

УТИР

Війна поруч

Костянтин Москалець
Фото: **musiienko**

Цього літа виповнюється 20 років із дня смерті мого батька, українського письменника Вілія Москальця. Може, ще й тому я так часто повертаюся останнім часом до батькової постаті, до його розповідей про ІІ світову війну, до улюблених батькових слів, приказок, жартів... Усі ці роки після його смерті мені відверто бракує батькової присутності й неймовірної, немислимої тепер нагоди поговорити з ним. Поговорити про наболіле. Про сімейні справи. Про епідемію. Або про чудову реставрацію палацу Кирила Розумовського в Батурині.

Мабуть, батько тепер і не впізнав би його, бо за життя палац стояв руїною, без вікон, без дверей, у підвалах аж кишіло від вужів, а нагорі — від кажанів, готові декорації для зйомок готичного фільму жахів, якими (на жаль? на щастя?) ніхто не встиг скористатися. Тепер там святкова атмосфера, чистота й порядок, у просторих залах висять картини, виставлено експонати, на вікнах вітер гойдає легесеньку тюль, палац обсаджений розкішними трояндами, а привітні екскурсоводи розповідають про історію останнього, хай і маріонеткового, гетьмана.

Врешті, ми з батьком могли би поговорити про війну. Не ту, усе дальшу, а цю, усе ближчу. Про війну, яка поруч, неспростовна й нескасовувана, хоч як би нам хотілося забути про неї.

– Якби Україна вступила до НАТО, Росія її би не проковтнула. А так… не буде тут діла.

Ці слова батько сказав тридцять років тому, щойно Україна стала незалежною. І я запам'ятав їх на все життя. Як прогноз старого досвідченого солдата (батькові довелося служити в армії сім років). Як підсумок уважного багаторічного рекогностування. Як пересторогу, а може, як наказ нам, молодшим, тим, кому доведеться жити у власній державі, захищати її, зустрічатися із незнайомими викликами нового історичного часу, з гострою необхідністю швидко й адекватно реагувати на зусібічні загрози, у тому числі і створені споконвічними сусідами-ворогами.

Війна ця розпочалася у 2014 році. Я її побачив і зустрів раніше. Побачив як грандіозну візію, сидячи з приплющеними очима під старими соснами на краю Смарагдового поля. Незадовго перед цим я подивився фільм Мілчо Манчевського «Перед дощем» (1994), чудово зняту драму про війну в Македонії, війну між учорашніми сусідами, македонця-

ми й албанцями. Перебираючи в пам'яті кадри й сюжетні лінії цього фільму, відчуваючи ніздрями наближення грози і свіжі пахощі літнього дощу, я раптом зрозумів, що це був провісницький фільм, що він не тільки розповідає про події в колишній Югославії, але й попереджає про те, що станеться з нами, українцями. На Смарагдове поле неквапливо виїжджали танки з триколорами, прокладаючи чорні борозни по молодому зеленому житу, впевнено займаючи танкові окопи, що полишалися тут від радянських часів і вже встигли позаростати кущами барбарису. З північного сходу летіли бойові гелікоптери. Над Батурином лунали перші вибухи і клубочився дим пожежі, що, як і триста років тому, знищить нашу столицю серця дощенту. Солдати у формі без розпізнавальних знаків без зайвих розмов перекривали шосе Київ – Москва, блокували залізницю, проводили перші розстріли неблагонадійних…

Під враженням від цієї грізної візії я незабаром написав пару десятків пісень, окремі з яких згодом склали альбом «Армія Світла», записаний Віктором Морозовим у 2008 році. Стоячи поруч із Морозовим на презентації альбому в київському Будинку художника, я думав, що ніхто з людей у переповненому залі не розуміє, мабуть, що цей альбом є попередженням, а не твором пам'яті або уяви. Війна — це те, що чекає на нас попереду, а не те, що навіки залишилося позаду. «"Армію світла" можна б назвати своєрідною реабілітацією авторської патріотичної пісні. Патріотичної в найширшому сенсі, бо про Україну — або будь-яку іншу країну — тут ніде не йдеться. Та це, зрештою, і не потрібно, — достатньо прозорою є вже головна метафора. "Армія світла" — це щось значно більше, ніж лише назва титульної композиції. Ледь не фентезійна боротьба Добра зі Злом, Світла з Темрявою відбувається тут чи не в кожній пісні», — доволі благодушно писав дорогий моєму серцю «Український журнал» про цей альбом у 2009 році, через кілька місяців після згаданої презентації. Але, на жаль, уже через п'ять років стало цілком очевидно, що в моїх піснях ішлося таки про Україну й аж ніяк не про фентезійну боротьбу.

Вірші збуваються. Пісні — теж. Чимало шанувальників моєї пісенної творчості звернули згодом увагу на провісництво «Армії Світла» та інших пісень цього ж періоду, зокрема пісні «Наречені вовків» у виконанні львівської групи «Файно». Мене не раз запитували, приватно і привселюдно, про дату написання рядків «наші землі на схід забирає пітьма знову п'ять літ буде війна». Питали переважно дружини, матері й сестри воїнів, які вирушили воювати на Схід. Питали з неприхованою надією, що коли п'ять років перейде, то весь цей кошмар закінчиться і їхні рідні, кохані повернуться додому цілими й неушкодженими. На жаль, п'ять літ із часу написання «Наречених вовків» давно минули, а війна триває, і кінця-краю їй не видно, попри всі мої оптимістичні фінали:

наші землі на схід забирає пітьма
знову п'ять літ буде війна
вперше без тебе моя починається ніч
ліжко як лід
котиться віск

я так тебе лю́блю що померти можу
я кусаю губи це не допоможе
обтинаєш коси бідна моя душе
і гарячі сльози душать мене дуже

от ми й стали тепер наречені вовків
падає сніг ве́льон легкий
тануть кристали в устах і жаркі язики
лижуть руду кров юнаків

я так тебе люблю що померти можу
я кусаю губи це не допоможе
обтинаєш коси бідна моя душе
і гарячі сльози душать мене дуже

далі буде весна а на небі сонця́
армія зла згине уся
землі на сході цвітуть починається день
сірих вовків вільних дітей

Знайома поетеса зі сльозами на очах розповідає про відвідини госпіталю, де лежать наші поранені воїни. Її запросили туди почитати вірші і вона йшла безтурботно, як і на кожен інший творчий вечір, до звичної публіки, що складається з далеких від мілітарних реалій любителів поезії, усміхнених і толерантних

до будь-якої довжини верлібрів на будь-яку можливу тему або й без теми взагалі.

У палаті лежали хлопці без рук і без ніг. Без очей. Хлопці, за яких не відважаться вийти заміж. Їхні поранення були страхітливими, не всі з них підлягали лікуванню. Деякі з тих бійців уже померли, дехто ще помре. Вона читала їм вірші, не знаючи не тільки того, навіщо читає їх, але й більш принципового: навіщо вона взагалі їх писала? кому вона їх писала, коли на світі є отакі покалічені хлопці і з кожним днем їх стає все більше? Про що важливе могла розповісти їм дівчина, яка — за винятком улюблених філологічних студій — і світу білого добре не знала, а тим більше не знала, що цей білий світ так легко обертається на світ чорний і кривавий? Що вона могла повідомити їм такого, чого не знали ті, хто

Їх усе більше на вулицях наших міст. Вони вчать нас мовчки. Одним своїм зболеним поглядом. Одним виглядом своїм. Їхнє послання просте, простіших не буває: війна поруч. Треба бути напоготові. Настає вища пора бути мужніми.

не раз зазирав смерті в очі? Чого вона могла навчити їх своїми наївними віршами?

– Це вони навчили мене того вечора, — каже вона. — Навчили обходитися без слів.

Їх усе більше на вулицях наших міст. Вони вчать нас мовчки. Одним своїм зболеним поглядом. Одним виглядом своїм. Їхнє послання просте, простіших не буває: війна поруч. Треба бути напоготові. Настає вища пора бути мужніми.

Костянтин (Valde) Ульянов:

«Стрес може перетворити будь-яку людину на жорстоку тварину»

Спілкувалася **Ленка Вїх**
Фото: **з архіву Костянтина Ульянова**

«Броньований розум» чи то пак курс стрес-підготовки — один із проєктів, який зреагував на потреби держави й суспільства в стані війни. Українські воїни, які відправляються на війну, і ті, які з неї повертаються, потребують не лише матеріального забезпечення й певних навичок щодо використання зброї та поведінки в тактичних умовах. Щоби бути готовим до екстремальних ситуацій і після повернення дати собі раду із пережитим, важливо знати, як людина реагує на стрес чи біль, а також відповісти собі на питання, чому я це роблю й що саме я роблю. На восьмий рік війни вже стали нецікавими патетичні слова українських політиків про те, що на Сході «найкращі з найкращих», що всі, хто стоїть на захисті держави — «герої». Набагато цікавіше почути і зрозуміти, хто цей герой, що він переживає, як реагує в ситуаціях, у які більшість із нас ніколи не потрапляла. Зрозуміти природу війни як такої й людини в ній. Про це й інше в розмові для «Українського журналу» говорить Костянтин Ульянов, один із засновників курсу стрес-підготовки.

Костянтине, розкажіть, будь ласка, що таке «Броньований розум»? Чим ви займаєтесь, що було для вас взірцем, чому взагалі цей проєкт виник і кому він потрібен?
Почалося все те багато років до війни. Був у нас один нічний клуб, де була охорона — дуже міцні хлопці, що проходили відбір, здавали фізичну підготовку, але одного дня трапився конфлікт. Незадоволений клієнт узяв ніж і трохи цих охоронців порізав. Нікого не вбив, узагалі все відбувалося досить спокійно, але наступного дня охорона майже в повному складі написала заяви на звільнення.

Вони до такого не були готові?
Так, вони не думали, що хтось їх може вбити. Начальнику охорони така поведінка дуже не сподобалась, бо на той час таким хлопцям виплачувалися зовсім немалі кошти, усі вони одягалися в «5.11» — це дуже круто, але вони не впоралися зі своїми обов'язками. Тому начальник шукав людину, котра зможе організувати програму відбору. І йшлося не лише про фізуху та навички ближнього бою (рукопашного), але і про те, щоби можна було відсіювати, наприклад, занадто агресивних або людей, у яких є проблеми особистого характеру. Це був початок «Броньованого розуму». Тоді я вперше сів і почав писати програму відбору за певними психологічними характеристиками.

А потім почалася війна?
А потім почалася війна й нам треба було зробити так, щоби люди, які потрапляють у зону бойових дій, були максимально підготовлені до дії стресу. Бо війна — це стрес. І так вийшло, що ні у Збройних сил, ні в Нацгвардії, ні в добробатів не було надлишку особового складу, і якщо в тебе крутий недобір, то тобі треба відібрати не лише тих найкращих, але й тих, кого можна чомусь навчити. Це був період 2014–2015 років. Але війна щось ніяк не закінчується й ми стикаємося з наступною проблемою: у нас є люди, чия психіка зазнала екстремального впливу, і з ними треба щось робити. У нас дуже багато психологів. Є дуже кваліфіковані і класні, але військові до психологів, капеланів, замполітів ставляться з недовірою. Ось так, відповідаючи на цей виклик, з'явився кістяк «Броньованого розуму».

І чим ви займаєтесь?
Нам потрібно підготувати людину до стресової ситуації і, що дуже важливо, щоби після цього ця людина могла увійти в таку ж ситуацію хоча б іще один раз. Тобто навчити її не віддавати всі свої внутрішні ресурси на один-єдиний бій, бо, можливо, через годину або наступного дня знову буде бій. І ми так готуємо людину, щоби вона увійшла в критичну ситуацію максимально підготовленою. Щоби вона могла собі або своєму побратимові зарадити в короткочасній перспективі. Тобто в нас умовно був бій. Там хтось перелякався, хтось обісрався й тепер треба утилізувати цю проблему. А бувало таке, що люди без ротації сиділи дуже довго.

Із чим вони стикаються?
Вони стикаються із рядом викликів. Одним із яких є потреба вбити іншу людину. Так, ми воюємо за свою землю. Правда за нами, але переважній більшості нормальних людей, навіть дуже патріотичних і з добре підготовленими навичками, буває важко відібрати життя у ворога. Бо цей ворог також людина. Тобто ми розбираємо психологію вбивства: як себе підготувати до того, щоби відібрати життя в людини й не отримати т.зв. травму агресора. Ми розповідаємо, що трапляється з нашою фізіологією в такій ситуації і як це впливає на нашу психіку. У чому полягає проблема вцілілого.

А у вас були якісь компетенції до того, як ви почали займатися цією справою? Ви пройшли якесь навчання, курси чи це просто ваше хобі?
Моя перша вища освіта дотична до психології. Я дефектолог. Тобто мені потрібно розбиратися в дуже різних речах. Розбиратися в людській психології й фізіології — це моя справа. Мені вдалося повчитися в деяких спеціалістів за кордоном. До чогось довелося дійти самим, бо не можна просто взяти і скопіювати все так, як у них, бо в нас не так, як у них.

А в чому полягає відмінність?
От, наприклад, ментальність американського солдата дуже відрізняється від ментальності українського. Відмінність релігій накладає

свої відбитки. У нас для такої підготовки, скажімо, як в американців, немає стільки грошей, забезпечення й можливостей. Більше того, у нас немає стільки часу, як у них. У нас буває так: ось вам двадцять людей, вони за місяць уже будуть у зоні бойових дій. Зробіть із ними щось. І ти не можеш собі дозволити робити те, що роблять при підготовці, скажімо, морських котиків. Тобто нам потрібно було адаптуватися під ті реалії, які є в нас. До того ж, наше суспільство ще не переросло совєтські дискурси, що тут казати про Збройні сили чи Нацгвардію. У нас досі ставлення до солдата, як до гвинтика. Так, ми розуміємо, що цей гвинтик — жива людина, але немає розуміння того, як його готувати саме до реалій сучасної війни. Бо те, як готували до Другої світової війни, тут воно вже не працює.

Усе-таки я хочу повернутися до питання про відмінність у ментальності українця й американця, який збирається іти в армію. Я зараз наведу такий приклад. Командир пожежної частини десь у передмісті Нью-Йорка в одному інтерв'ю сказав, що в Америці вогнеборець — це супергерой. Є Супермен, є Бетмен і є пожежник. Лише 25 відсотків тих, хто служить пожежником, є кадровими вогнеборцями, тобто такими, що отримують зарплату. Інших 75 відсотків чоловіків та жінок, які будуть вибивати двері й витягувати із полум'я кішечку — це добровольці. Тобто це людина, у якої є своя робота, але яка знає, що від четверга до суботи вона буде заходити в палаючі будівлі. Скільки таких прикладів ми можемо навести в Україні до 2014 року? Дуже мало. Я просто добре все це пам'ятаю, бо, знову ж таки, це моя робота. Людей, котрі допомагали, наприклад, бездомним тваринам, було дуже мало. Я сам на свої очі бачив остракізм щодо них. «Тебе шо, деньгі некуда деть?», «Тебе нечем заняться?», «Ти лучше семью себе пастрой!». На жаль.

Тобто те, що називається громадянським суспільством. Те, що ви берете на себе якусь відповідальність, яку вам не встановлює держава, але яку самі собі встановлюєте. Саме так. І треба розуміти, що коли маленький американець зростає в такій атмосфе-

А потім почалася війна й нам треба було зробити так, щоби люди, які потрапляють у зону бойових дій, були максимально підготовлені до дії стресу. Бо війна — це стрес. Це був період 2014–2015 років. Але війна щось ніяк не закінчується й ми стикаємося з наступною проблемою: у нас є люди, чия психіка зазнала екстремального впливу, і з ними треба щось робити.

рі, де вогнеборцям дякують за їхню службу і пропонують розрахуватися за них у ресторані — це зовсім інша парадигма, ніж та, де якщо ти не відкосив від армії, то тебе називають дурником. Бо в нас, якщо ти робиш щось для суспільства, то ти або дурень або хитрожопий, бо за тим щось мусить ховатися. Отож, між мотивацією цих двох типів людей — величезна прірва. У нас є такі люди, як-от «Госпіталієри». Це люди, котрі ризикували життям, причому це не просто піхотинці — це ти по лікоть у крові. Ці люди поставили своє життя на другий план і віддали країні дуже багато. Але до 2014 року, можливо, такі люди й були, але ми їх не бачили.

Можливо, свою роль зіграє й той факт, що коли американця готують до війни, то його ворог цілком чужа людина. Україна в дещо іншій ситуації, можливо, більше схожій на Ізраїль, але в кожному разі тут так само, окрім міжнародного конфлікту, є ще і внутрішній. У тому сенсі, що люди на Донбасі ніби наші, хоч і воюють на боці Росії. Можливо, і це має якусь потребу в спеціальній підготовці?
Звісно. Насправді в американців щодо громадянської війни є теж цікаві речі, але так. Ти американський морпіх, тебе відправляють бозна-куди, наприклад, на Філіппіни й там ти будеш вбивати місцевих гуків, які на тебе не схожі. У них говірка якась незрозуміла. Вони моляться хтозна-кому. Потім були німці, яких називали «фріцами», і хоч вони й білі, та мова в них не та. Далі японці, Корея, В'єтнам. Потім прийшла війна на Близькому Сході. Упродовж останніх понад сто років американський солдат щоразу воював проти чужого.

Тобто йому ворога легше дегуманізувати.
Так. Для цього потрібне слово «фріц», «гук» або «бандерівець». Коли ми називаємо людину таким словом, ми робимо перший крок до того, щоби її вбити й робити це в промислових масштабах. Але наш ворог дуже схожий на нас, ми часто розмовляємо однією мовою. І я як російськомовий українець це розумію. У нас часто одна віра. І тому дуже важко зробити цей крок і вбити ворога. Так, є дуже багато людей, які це заперечують. І я як людина, дотична до психології, бачу наслідки цього заперечення. Коли проходить пів року, рік і наших наздоганяє посттравматичний синдром, тому що насправді десь глибоко в душі (а насправді — у певній частині мозку) вони ще не відповіли собі на дуже важливі питання. Й американцю треба давати відповіді на деякі питання. Але їм легше, а нам — складніше. Тому ми на курсі зупиняємося на цьому. Будь-яка людина, котра бере в руки зброю, повинна заздалегідь відповісти собі на запитання: коли, за яких умов і кого їй доведеться вбити. Бо в зброї є лише одна мета — вбивати.

Тобто ви готуєте людей до того, щоби вони були готові до бою, до воєнних дій і також допомагаєте тим, хто вже повертається із фронтової лінії, щоби внутрішньо дати собі раду із тим, що вони бачили й пережили.
Так точно.

А ви брали участь у війні на Сході?
Ну, десь щось бачив.

Як виглядають ваші курси?
Під час лекцій я розповідаю, що таке стрес, бойовий стрес і чому людина в екстремальній ситуації втрачає поле зору, чому ми щось не чуємо або щось не бачимо, як стрес впливає на наш імунітет. Чому людина може не відчувати болю в екстремальній ситуації або чому вона може сміятися. Що таке неконтрольований стрес. Може, ви бачили інтерв'ю Ріфмастера — він казав, що в нього проблеми із зубами. У нього посипалися зуби, хоч вітаміни йому давали, але зуби посипалися від стресу. Тому що стрес — це системна реакція організму на нові умови, яка змінює хімію нашого організму. Від стресу діти можуть перестати рости. У нас гірше загоюються рани. Це теоретична частина наших курсів. А є ще практична. Стрес-підготовка. Вона нікому не подобається. Це неприємно, це боляче і виснажливо. І щоразу, коли ми проводимо практику, ми намагаємося людей заздалегідь не те, що застерегти, але ми їм кажемо: хлопці й дівчата, подумайте кілька хвилин. Може, воно вам не треба, бо вам це не сподобається, бо стрес-підготовка — це не семінар з особи-

стого зростання. Я це знаю, бо сам проходив через подібні штуки.

Я так розумію, що це психологічне й фізичне навантаження?

Так. Ми доволі досвідчені хлопці, ми майже завжди розуміємо і знаємо, як довести людину до її межі, але так, щоби вона її не переходила. Просто поки ви не зазирнули за цю межу своїх фізичних і психологічних можливостей, ви можете дуже багато про себе думати. От, наприклад, є люди, котрі можуть легко із кимось побитися біля ларка, вдарити людину і прийняти пару ударів, і для них це ніяких проблем не складає. Чи сміливa ця людина? Ні. Сміливість — це усвідомлена справа: я буду робити те, що я робити не хочу, мені страшно, але я все одно це зроблю. Тому гарний вуличний боєць ще не є справжнім воїном. Й ось ми показуємо, що ти можеш багато чого витримати, але коли ти вхопиш панічну атаку, от тоді ми й побачимо, що насправді в тебе там за душею.

Скільки відсотків тих, хто думав, що опанує ваш курс, відпадає, не закінчуючи його?

Залежить від підрозділу й ще деяких інших аспектів. Приблизно 50 відсотків. Бувало таке, що проходило 30 відсотків групи. Бувало, що група не доходила до кінця не тому, що вони всі здалися, просто вони не змогли впоратися із завданнями на тлі стресу. Вони не змогли діяти як команда, опанувати себе, включити логіку. Переступити через ті перепони, які ми готуємо для колективу. Тому що є люди різних типів стрес-реакції, а є два типи стрес-реакції — А та Б (А — біжи! та Б — завмри!). І люди типу А, коли переживають стресорне навантаження, зазвичай стають більш агресивними. Це ті люди, які переважно зриваються на близьких та побратимах. Це коли ти його намагаєшся заспокоїти, а він вириває в тебе руку. Люди типу Б у стресовій ситуації підвищують свою афіліативність. Це ті люди, які сядуть із тобою поруч. Їм важливо відчувати, що поруч є ще одна жива істота. І насправді люди типу Б набагато краще справляються з хронічним стресом. Ми істоти колективні й виживаємо

Практика в нас виключно російською. Бо це насправді теж важливо. Українська мова — для віршів, не для лайки. Ми намагалися спочатку кричати на людей українською, але це фігня.

колективом, а помираємо ми наодинці. Ось, скажімо, є в нас група, у якій не змогли вирішити колективні завдання, тому що занадто високий колективний стрес. Про що це свідчить? Умовний підрозділ в умовах великого стресу буде або знищений, або втратить свою боєздатність. Тому що вони там усі розісруться, а на війні всяке буває. Буває, б'ють одне одного, вбивають, ґвалтують. І це не тому, що вони якісь дуже погані, а тому, що це стрес. Стрес може перетворити будь-яку людину на жорстоку тварину.

На ваших курсах є частина психологічна й частина фізична? Чи комбінація?

Це завжди комбінація в різних пропорціях, тому що є таке поняття, як стресор або аверсивний стимул. Коли на вас кричать, вам це не подобається. Чому? Крик же не може вас вбити. Але ваш мозок використовує таку штуку, як амигдала — це основа нашої стресорної системи. Це структура в мозку, яка коли отримує інформацію про високий рівень звуку, відразу сигналізує: ми в небезпеці. На концерті, наприклад, нам приємно, хоч і голосно, але під час вибуху амигдала вже кричить: ми в небезпеці! Тому ми заточені дуже сильно реагувати на голосні звуки, але ще більше ми реагуємо на крик іншої людини. Якщо ми дамо однакової сили в сонах чи децибелах — це не важливо, два звуки, один із яких буде свистом, а другий — криком людини, то майже всі із нас оцінюють крик людини як більш гучний. Хоч насправді вони однакові. Бо мозок крик і плач сприймає як небезпеку. На наших курсах таких стресорів дуже багато. Когось ми ловимо на його патріотизмі. Ми людину переконуємо, що насправді він жоден не патріот, що він прийшов сюди повипендрюватися. «Нє любиш ти нікакую Украіну». І що важливо, ми завжди говоримо російською. Тому що наш ворог розмовляє по-російськи. Я лекції зазвичай читаю українською мовою, але практика в нас виключно російською. Бо це насправді теж важливо.

Щоби ворога асоціювали з російською мовою?

Так. Це по-перше. По-друге, українська мова — для віршів, не для лайки. Ми намагалися спочатку кричати на людей українською, але це фігня. Не виходило. І так, у нас є багато інструментів і до кожної людини ми знайдемо свій ключ. Бо хтось боїться осуду побратимів. ОК, якщо ми про це дізнаємося, то зробимо так, що ти будеш вірити в те, що тебе ненавидять. Хтось боїться відповідальності...

Тобто хочете сказати, що навіть якщо людина приходить до вас добровільно і знає, що все це лише гра, можна зімітувати таке середовище, що ця людина реагуватиме так, як би реагувала в реальній ситуації?

Треба розуміти, що стрес — це системна неспецифічна адаптивна реакція на нові умови. У нас немає окремих гормонів або частин нервової системи для бою на війні. Коли людина дивиться новини про коронавірус, вона сидить і думає: усе, я втрачу роботу, мені нічим буде годувати дітей, а ще в мене батьки старі, вони можуть померти, ну і я теж немолодий. Поруч із ним нема маніяка з ножем, але його організм готовий до того, що помре. Активізується амигдала, виділяються глюкокортикоїди. Його організм готується зараз боротися за своє життя і в нього звужуються судини, щоби не втрачати кров. Виключається шлунково-кишковий тракт, от тому деяких людей, коли вони нервують, нудить, хтось перестає їсти, хтось навпаки — починає їсти багато. Це стрес. Людина реагує на новини, але організм готується битися за своє життя. Й ось, коли людина потрапляє до нас у «Броньований розум», то оця передня її префронтальна кора розуміє, що дядьки не дурники, я перебуваю в Києві і все буде нормально. Але ми знаємо, як виснажити людський мозок, і в якийсь момент — у нас є свої методи — хоч на хвильку, але люди вірять у те, що, блін, а може... Під час такої симуляції за декілька годин можна втратити відчуття реальності. Тому що наш мозок так побудований.

У нас трохи гірше із матеріальним забезпеченням у порівнянні з американцями, але якщо б я міг собі дозволити побудувати собі тут шмат Горлівки із підвалом, то було б усе взагалі неймовірно. Так от, людина потрапляє до нас і ми її психічно виснажуємо до того моменту, коли в неї не почне діяти те, що ми називаємо «внутрішньою мавпою» — це се-

редній мозок, він набагато старіший, він починає вірити в те, що ми зараз помремо. У нас, наприклад, деякі офіцери не могли впоратися з автоматом. Чому? Тому що стрес характерний тим, що в нас гірше працює дрібна моторика. Стрес змінює наші можливості управління увагою. Увага — це дефіцитний ресурс. Ви, наприклад, тепер сконцентровані на розмові зі мною і якби хтось захотів вкрасти у вас пляшку, йому би це вдалося. Коли ви в ситуації стресу, у вас можна вкрасти й диктофон, який тримаєте в руках. Тому що людина в стресовій ситуації набагато гірше контролює свою увагу. Й ось людина в будь-якій іншій ситуації із цим завданням впоралася б, але не зараз. Що змінилося? Вона опинилася в ситуації стресу. Але ж на війні, мабуть, буде гірше? То з тим щось треба робити. І ми кажемо, якби ти зараз опинився в бою — ти б помер. Тому треба тренуватися. Як? Спочатку потрібно навчитися, наприклад, накладати турнікет, це врятує життя. А стресостійкість — це досвід, виражений у навичках. Людина, котра вміє накладати турнікет, більш стресостійка, ніж та, яка цього не вміє.

Достатньо робити якусь справу тисячі разів чи потрібно ще щось інше? Достатньо включити автомат?

У стресовій ситуації ми робимо не те, що треба, а те, до чого ми звикли. Наприклад, іде боксер вулицею, на нього вискакує його приятель і боксер його б'є. Чому? Тому що боксер ненавидить приятеля? Ні. Бо боксер навчений реагувати на загрозу саме в такий спосіб. Або 2016 рік, місто Орландо. У клуб приходить чоловік із карабіном і починає стріляти. Один із відвідувачів закривається в туалеті. І пише своїй мамі есемески. «Мама, мені страшно, виклич поліцію». Його знайшли вбитим. Люди в інтернеті, які не дуже розуміють, що таке стрес, сказали: дурень. Терорист прийшов, а він у туалеті пише мамі есемески. А треба було... і починають фантазувати, що треба було зробити. Але ми зробили б те, до чого ми звикли. У так званий автопілот вкладається лише умовно позитивний досвід. Якщо взяти, скажімо, вас: одягнути боксерські рукавиці і виставити вас проти хлопця. Навіть якщо так будемо робити місяць, то він вас буде місяць бити. І ніякий автопілот вам не допоможе. Ми виробимо у вас стан т.зв. навченої безпорадності. І коли на вас замахнуться, ви не будете відбиватись, бо ми вас до цього не готували. Але якщо ми поставимо вас спочатку перед дзеркалом, ви відпрацьовуєте цей удар, потім ви б'єте по груші, то через місяць ви вже можете, у принципі, комусь зарядити. Тоді якщо ви потрапите в таку ситуацію, уже зможете когось і вдарити. Що змінилося? Ваш мозок по-різному оцінює ваш досвід. У першому випадку вас навчили терпіти біль. У другому — ми змусили вашу «внутрішню мавпу» повірити в те, що ви своїми діями можете впливати на своє життя. І коли перед вами з'являється ворог — ви можете дуже сильно боятися, але десь там глибоко є такий маленький тренер, який каже: бий його! не здавайся! Поразка й перемога — це не про цифри й рахунки, а про ваше ставлення до цього.

Як довго триває такий курс?

Саме стрес-підготовка, бо є ще стрес-тести, триває чотири дні. Є більш просунутий — тиждень. Це не заняття. Тут у понеділок о 12:00 починаємо й наступного понеділка о 12:00 закінчуємо. Там усе вже цікавіше.

А дівчата до вас ходять?

Так. І що цікаво, дівчата, трапляється, у процентному відношенні краще проходять курсом. Ну, наприклад, до нас приходить 20 осіб, з них — чотири дівчини, зазвичай три із них дійдуть до кінця. Дівчата, котрі приходять до нас — вони вже пройшли відбір раніше. Самовідбором. І дуже цікаво те, як їхня присутність впливає на чоловіків. Ти бачиш, що декотрі вже триста разів усе б зупинили й пішли, але дивлячись на дівчину, яка наріжні з ним виконує завдання — він не може цього зробити. І це ми теж використовуємо. Ми любимо жінок на курсі, бо це дуже важливий для нас інструмент, хоч це звучить не дуже добре. Тому дівчатами ми пишаємося значно більше.

Кум Путіна на прицілі

Петро Андрусечко, Київ
Фото: **„Опозиційна платформа - За життя“**, **Вячеслав Раєвський**

Чи це кінець темної особистості української політики — Віктора Медведчука, якого вважають чи не найголовнішим провідником Кремля в Україні? Остаточної відповіді на це питання наразі немає, але поза сумнівом, останні місяці були для нього не найкращими.

На початку лютого президент Володимир Зеленський закрив три українські новинні телеканали: 112 Україна, NewsOne та ZIK. Рада національної безпеки та оборони України запровадила санкції проти їхнього власника, депутата Тараса Козака. Офіційна причина — за незаконну торгівлю вугіллям із самопроголошеними республіками на Донбасі. Оскільки гроші, зароблені на цих бізнес-проєктах, мали би піти на фінансування трьох телеканалів, санкції зачепили і згадані медіапроєкти.

Як це пов’язано з Медведчуком?

Більшу частину свого професійного життя Тарас Козак працював у державній адміністрації, щоправда, на керівних посадах. Однак офіційний дохід не дав би йому змоги стати телевізійним магнатом. Натомість Козак є близьким соратником Медведчука. І саме Медведчука вважали фактичним власником телеканалів, яким закидали проросійські погляди.

Саме ці телеканали висвітлювали всі візити політика та його колег по фракції до Москви, їхні зустрічі з Путіним та іншими представниками Кремля. Коли пандемія коронавірусу набирала обертів навесні минулого року, Медведчук розповів у телевізійній програмі про секретні американські біологічні лабораторії в Україні, а восени рекламував російську вакцину SputnikV.

Блокування проросійського телебачення стало лише початком. 19 лютого Рада безпеки ухвалила рішення про санкції проти самого Медведчука та його дружини Оксани Марченко. Таким чином, їхні активи в Україні були заблоковані на три роки.

Персональні санкції проти подружжя були введені через «фінансування тероризму». Виявилося, що Марченко володіє 75% акцій Новошахтинського НПЗ у Ростовській області в Росії. Це підприємство постачає нафтопродукти до самопроголошених республік на Донбасі.

Санкції також торкнулися партнера Тараса Козака, Наталії Лавренюк, яка володіє рештою 25% акцій російського нафтопереробного заводу, а також п'яти російських менеджерів компаній, що належать Медведчуку та Марченко.

Додатково були введені санкції проти 19 компаній, деякі з яких зареєстровані в Молдові та Португалії, а також на літаки, якими Медведчук і Козак літали до Росії.

Це не перший випадок, коли Медведчук потрапив під санкції. У березні 2014 року у зв'язку з анексією Криму Білий дім запровадив проти нього санкції за порушення територіальної цілісності України та підрив суверенітету України.

Медведчук дбав не лише про бізнес. У 1995–1996 роках він зробив швидку військову кар'єру від лейтенанта до полковника, при цьому не будучи в армії. Лише після Помаранчевої революції його позбавили цих звань.

Організація «Український вибір», яку створив Медведчук, зацікавила Службу безпеки України. Зокрема, 25 та 30 березня в офісах ОПЗЖ та серед співробітників організації проводились обшуки, а 27 березня — на дачі Медведчука «Ведмежа діброва» в Закарпатській області. Приводом стала підозра в дер-

жавній зраді та участі в організації анексії Криму представниками «Українського вибору» на півострові у 2014 році.

13 травня Київський суд узяв Віктора Медведчука під цілодобовий домашній арешт до 9 липня та зобов'язав носити електронний браслет. Політику також заборонено виїжджати з Києва та Київської області, його зобов'язали здати закордонний паспорт.

За два дні до цього генеральний прокурор Ірина Венедіктова повідомила, що Віктора Медведчука та його політичного й ділового партнера Тараса Козака підозрюють у державній зраді.

Блокування проросійського телебачення стало лише початком. 19 лютого Рада безпеки ухвалила рішення про санкції проти самого Медведчука та його дружини Оксани Марченко. Таким чином, їхні активи в Україні були заблоковані на три роки. Це не перший випадок, коли Медведчук потрапив під санкції. У березні 2014 року у зв'язку з анексією Криму Білий дім запровадив проти нього санкції за порушення територіальної цілісності України та підрив суверенітету України.

Медведчук заявив, що не буде ховатися від судової влади. Втім, за даними Служби безпеки України, народний депутат Тарас Козак перебуває в Росії й невідомо, чи повернеться він до України.

Звинувачення проти обох політиків стосуються розголошення державної таємниці, створення інформаційної армії, яка діє в антиукраїнських інтересах, передачі документів щодо українських надр на шельфі Чорного моря на суму 38 млрд грн та вилучення майна, що належить іншим громадянам країни.

21 травня 2021 року Київський апеляційний суд залишив у силі рішення про домашній арешт політика.

В останні місяці українські ЗМІ публікують записи розмов Віктора Медведчука з високопоставленими російськими чиновниками періоду 2014–2015 років. У ті роки Медведчук виконував роль посередника в переговорах між Києвом та Москвою щодо звільнення українських полонених та заручників, які утримуються в Росії та в самопроголошених республіках на Донбасі. Однак опубліковані розмови переважно стосуються приватних інтересів Медведчука, а не ув'язнених українців.

Адвокат на службі КДБ?

У 1980 році видатного українського поета й дисидента Василя Стуса вдруге притягнули до судової відповідальності. У 1972 році за «антирадянську агітацію та пропаганду» його засудили до 5 років ув'язнення та 3 років заслання, визнавши «небезпечним рецидивістом». «Адвокат у своїй промові сказав, що всі злочини Стуса заслуговують покарання, але він просить звернути увагу на те, що Стус, працюючи у 1979–1980 роках на підприємствах Києва, виконував норму; крім того, він переніс тяжку операцію шлунка», — зазначено в самвидаві «Хроніка актуальних подій», що вийшов у 1980 році.

У вересні 1980 року, після наступного арешту, суд засудив Стуса до десяти років примусових робіт та п'яти років заслання. Адвокатом, який визнав провину свого клієнта, був Віктор Медведчук. Стус помер у таборі в 1985 році.

У дитинстві Медведчук хотів стати міліціонером. Він намагався потрапити до школи міліції, але на заваді стала біографія його батька, який під час Другої світової війни працював у німецькій адміністрації й був засуджений до ув'язнення та заслання за співпрацю з німцями (офіційне формулювання

звучало «за участь в українській націоналістичній діяльності»).

На початку 1972 року Медведчук стає «позаштатним співробітником міліції», відтоді розпочинається ланцюжок загадкових подій.

Наш герой склав вступні іспити на юридичний факультет в університеті імені Тараса Шевченка в Києві, але вступити не зміг. Проте вже восени ректор університету поновив його в списках студентів на підставі спеціального розпорядження Міністерства освіти. Під час навчання Медведчук приєднався до комсомольського оперативного загону добровільної народної дружини й під час патрулювання в листопаді 1973 року напав на підлітка й побив його. У квітні 1974 року суд засудив його та двох інших співучасників до двох років в'язниці. Але вже в червні справу перекваліфікували, а Медведчука звільнили.

Через рік його відрахували з університету, а через одинадцять місяців поновили на підставі розпорядження міністра освіти.

На думку історика Вахтанга Кіпіані, біографія Медведчука й той факт, що його залишили в Києві після навчання, доручивши захищати в суді дисидентів, можуть свідчити про його співпрацю з КДБ.

«За радянських часів були адвокати, яким було байдуже, також були й цілком нормальні, які, очевидно, не вигравали справ, але поводилися нормально, а цей був дивним. Це була перша інформація про Медведчука, яка потрапила до мене 30 років тому», — каже Кіпіані.

Стус був не єдиним дисидентом, якого «захищав» Медведчук.

«Це було не випадково. На даний момент мені відомо про п'ять кримінальних справ проти дисидентів по так званій лінії КДБ, у яких Медведчук був адвокатом. Троє з них залишили спогади, у яких пишуть про нього як про негідника. Замість того, щоби працювати в інтересах клієнта, він став на бік сторони обвинувачення», — додає Кіпіані.

У 1985 році Медведчук став захисником українського дисидента Миколи Кунцевича. Прокурор просив три роки в'язниці, але адвокат нагадав прокурору, що той не долучив 1 рік і 9 місяців та 19 місяців із попереднього вироку.

«Чимало дисидентів мали хороші спогади про своїх адвокатів, хоч вони не виграли захист. Скарги на Медведчука викликані не тим, що він програвав справи, а тому, що він поводився підло: не захищав підсудних або робив це неправильно», — пояснює Кіпіані.

Чи був Медведчук таємним співробітником КДБ? В архівах СБУ такої інформації не знайдено. Принаймні поки що.

У 2019 році вийшла книга Вахтанга Кіпіані «Справа Василя Стуса». Медведчук подав позов із вимогою заборонити розповсюдження книги на тій підставі, що вона містить «неправдиві твердження». Суд частково підтримав вимоги Медведчука, вимагаючи видалити шість фрагментів щодо політика. Але 19 березня Кіпіані виграв апеляцію.

Медведчук не вперше подає до суду на авторів книг та журналістів. У 2001 році депутат Дмитро Чобіт видав невеличку книжку «Нарцис. Нариси до портрету Віктора Медведчука». Останній відповів позовом. Юридична суперечка тривала багато років, і лише у 2007 році Верховний суд встановив, що інформація, яка містилась у книзі, була правдивою.

Соціал-демократ із приватними літаками

На початку 1990-х Медведчук швидко пристосувався до нових реалій. Разом із шістьма партнерами він заснував юридичну фірму ВІМ. Серед них були брати Суркіси. Старший, Григорій Суркіс, у 2013–2015 роках був віцепрезидентом УЄФА, тоді як молодший, Ігор, є власником відомого футбольного клубу «Динамо».

Українські ЗМІ писали в дев'яності роки, що компанія займалася головним чином відкриттям іноземних банківських рахунків, посередницькою діяльністю в процесі закупівлі нерухомості за кордоном і створенням компаній в офшорних зонах.

Незабаром людей, пов'язаних із ВІМ, стали називати «київською сімкою», і масштаби їхніх інтересів швидко зростали.

Медведчук дбав не лише про бізнес. У 1995–1996 роках він зробив швидку військову кар'єру від лейтенанта до полковника, при цьому не будучи в армії. Лише після Помаранчевої революції його позбавили цих звань. Бізнесмен і юрист водночас, він мав також наукові амбіції. І в цьому випадку все відбулося доволі швидко: у 1996 році Медведчук захистив кандидатську дисертацію, а через рік — докторську, хоч текст самої роботи наприкінці 1990-х знайти не вдалось.

У ті часи великий, не завжди легальний, бізнес потребував так званої політичної «криші», тобто підтримки влади. Медведчук починає співпрацю з першим президентом Леонідом Кравчуком. Але безпосередня участь у політиці давала більші можливості. Медведчук швидко піднявся по партійній лінії в Соціал-демократичній партії України (Об'єднаній), ставши в 1998 році її головою.

Роком раніше він переміг на додаткових виборах до парламенту в одному з районів Закарпаття. У цьому йому допоміг концерн «Славутич», який належав «київській сімці». Закарпаття перетворилося на політичну вотчину для соціал-демократів під керівництвом Медведчука.

На парламентських виборах 1998 року партія ледве взяла виборчий поріг, і це лише завдяки Закарпаттю. Тоді ЗМІ писали про величезні гроші, які партія вклала в цей регіон: пільги отримували найбідніші, допомога надавалась усім школам, релігійним організаціям, різним товариствам, військовим частинам та місцевій асоціації журналістів.

В Україні виникає нова олігархічна система, яка визначить напрям розвитку країни на довгі роки.

«Олігарх — це така людина, яка чогось досягла. І хто сказав, що олігархія — це негативне поняття? Так, на жаль, така думка нав'язується простим людям», — захищав Медведчук нову реальність у популярній телепрограмі «Епіцентр» у 1999 році.

Тоді Медведчук не приховував, що він заможна людина. Відповідно до декларації 1999 року, його офіційний дохід становив понад

мільйон доларів. В інтерв'ю газеті «Факти» у квітні 2000 року він сказав, що сам вибирає одяг, найчастіше — костюми італійського бренду Бріоні (їхня вартість починається від кількох тисяч євро). Він також хвалився, що може собі дозволити придбати приватний літак, але він йому не потрібний, оскільки літаки є у власності тих «структур, до яких має стосунок Медведчук».

Медведчук занурюється в політичну діяльність і мріє про те, щоби його партію прийняли до міжнародної соціал-демократичної спільноти. Але за кордоном дивувалися, що серед українських соціал-демократів стільки мільйонерів.

У ті часи в Києві популярним був анекдот про те, як Медведчук та керівництво партії поїхали на засідання Соціалістичного Інтернаціоналу. Делегати з'їзду були здивовані, що соціал-демократичні лідери однієї з найбідніших країн Європи прилетіли приватним літаком.

В українській політиці Медведчуку таланило набагато більше. У 2002 році Леонід Кучма призначив його керівником Адміністрації президента.

«Чому він обрав Медведчука? Відповідь знає лише Леонід Данилович», — сміється політолог Володимир Фесенко.

Плівки

Після вбивства журналіста Георгія Гонгадзе восени 2000 року Україна потрапила в політичну кризу. Широкого розголосу набули записи розмов із кабінету президента. Активісти анонсували акцію «Україна без Кучми». Навіть президент втратив довіру до свого оточення після касетного скандалу.

«Він талановитий інтриган. Медведчук може переконати впливових людей і порозумітися з ними. Він також довів, що може вирішувати важливі для Кучми парламентські питання. І, мабуть, після скандалу зі стрічками він запропонував якийсь план стабілізації, а Кучма прийняв його», — пояснює Фесенко.

Медведчука називають «сірим кардиналом» української політики. Під час його головування в Адміністрації президента поширилася практика так званих «темників». Це були рекомендації, які саме теми й питання слід висвітлювати в діяльності ЗМІ, а чого необхідно уникати.

Здавалося, кар'єра Медведчука закінчилася в період Помаранчевої революції та перемоги Віктора Ющенка. У 2006 році Медведчук намагався пройти до парламенту з опозиційним блоком «Не так!». Але опозиційну нішу повністю заповнює Партія регіонів. У її рядах знайшлося місце для найближчих соратників Медведчука, але не для нього самого.

Більша частина бізнесу зареєстрована на дружину Медведчука, Оксану Марченко, яка колись була популярною телеведучою. Згідно з декларацією, у її власності 97 компаній зі штаб-квартирами в Україні, Болгарії, на Кіпрі, у Росії та інших країнах.Подружжя володіє великою кількістю нерухомості. Їхній автопарк складається з 20 дорогих машин. У своїй декларації політик також вказав 45 дорогоцінних годинників, ювелірних виробів, а також фрагмент Біблії Гутенберга. Медведчук є власником яхти вартістю кілька сотень тисяч євро. Однак українські журналісти-розслідувачі стверджують, що він також володіє однією з найдорожчих яхт у світі — Royal Romance, вартістю 200 мільйонів євро, яка також підпала під санкції.

Медведчук зник з офіційної політики й почав приміряти на себе іншу роль. У 2007 році «Українська правда» написала, що Медведчук намагається стати головним посередником між Києвом і Москвою.

Українська ланка Кремля

Теплий липневий вечір у Криму у 2012 році. Чудова вілла, розташована неподалік від моря між Ялтою та Форосом. Уже пізно, але господарі чекають на важливого гостя. З'являється сам президент Росії Володимир Путін. Він прийшов із квітами та подарунком для похресниці. Це Дарина Медведчук.

Президент Росії прибув до Криму на зустріч із президентом України Віктором Януковичем. Але президента України двічі ставлять на місце. По-перше, Путін запізнюється на інтерв'ю, оскільки до цього в нього зустріч із «Хірургом» — керівником популярного мотоклубу «Нічні вовки», який у 2014 році візьме участь в анексії Криму. І потім російський президент поспішає на зустріч із Віктором Медведчуком.

Ця зустріч стала предметом спеціального репортажу російського телебачення. На відео можна було побачити, як Путін та його господарі п'ють на терасі шампанське. Медведчук хвалиться танцюючим фонтаном. Шоу розпочинається неофіційним гімном Санкт-Петербурга «Вечірня пісня», Путін акомпанує собі на фортепіано. Російський президент бере на руки свою похресницю й каже: «Супер»!

Знайомство з путінською верхівкою почалося, коли Медведчук був керівником Адміністрації президента Леоніда Кучми.

«Він налагодив стосунки з Дмитром Медведєвим, який тоді був керівником адміністрації Путіна. А далі пішло. Медведчук має талант, він вміє дружити з потрібними людьми, вміє зачаровувати. 2003 рік був важливим, адже тоді розпочалися розмови про російські інтеграційні проєкти. Медведчук відчував, що може зробити на цьому кар'єру, і став активним прихильником та пропагандистом цієї ідеї в Україні. Можливо, завдяки Медведєву він ближче познайомився з Путіним. І почав запрошувати його у свій кримський дім», — згадує Фесенко.

У 2004 році разом із дружиною Медведчук поїхав хрестити свою дочку Дарину до Санкт-Петербурга. За словами Медведчука, саме його дружина хотіла, щоби Путін став хрещеним батьком.

«Таїнство несе в собі глибокий зміст, і саме тому ми думали про істинно віруючу православну людину, якій ми цілком довіряємо, і яка могла б стати для дитини насамперед моральним прикладом. Саме такою людиною в нашому уявленні є хрещений Даші, і це для нас найголовніше», — говорила у 2007 році Оксана Марченко.

Таким чином, Медведчук став кумом Путіна. Втім, хрещеною матір'ю Дарини Медведчук стала також невипадкова людина — Світлана Медведєва, дружина колишнього прем'єр-міністра Росії.

Зустріч Медведчука з Путіним у 2012 році в Криму перед камерами — непоганий старт для просування його нової організації «Український вибір». Цей «вибір», замість інтеграції з ЄС, мав полягати у зближенні з Росією та вступом до Євразійського економічного союзу.

В одному з інтерв'ю 2012 року Медведчук сказав, що витрачає власні кошти на діяльність створеної організації та вуличну рекламу: «Сьогодні це вже мільйони доларів, і я цього не приховую». Однак витрачені мільйони не принесли результату.

Після Євромайдану та анексії Криму здавалося, що в Україні більше не залишається місця для таких політиків, як Медведчук. Дивно, але саме спалах конфлікту на Донбасі дав йому шанс повернутися у велику політику.

У травні 2014 року, коли відбулися перші зіткнення на Донбасі, Медведчук стає посередником у переговорах із проросійськими сепаратистами. Наміри Кремля, який вимагав саме його участі в переговорному процесі, зрозумілі, але залишається питання: чому Київ на це погодився?

Колишній президент Петро Порошенко багато років доводив, що саме Путін нав'язав Україні Медведчука. Але в нещодавно опублікованому уривку нібито телефонної розмови Медведчука та радника президента Росії Владислава Суркова (бесіда відбулася

наприкінці 2014 року), можна почути, як Медведчук стверджує, що право на перемовини з представниками самопроголошених республік на Донбасі щодо обміну полоненими та заручниками він отримав від самого Порошенка. Медведчук також запитує Суркова, чи той має якісь заперечення з цього приводу. Сурков натомість відповідає, що все добре, й обіцяє допомогти. Розмова супроводжується жартами та сміхом.

Завдяки посередництву в процесі обміну полоненими, Медведчук міг літати безпосередньо до Москви своїми приватними літаками, хоч у 2015 році Україна припинила авіасполучення з Росією.

Критики президента Порошенка звинувачують його в тому, що за час свого перебування на посаді Медведчук розширив як бізнес, так і політичний вплив. Руками Тараса Козака він придбав три телеканали. І це допомогло у 2019 році «Опозиційній платформі – За життя» увійти до парламенту. Медведчук став одним із провідників проросійських сил в Україні.

«У Медведчука є свої власні переконання. Я вважаю, що він український націоналіст. Хоч йому й не подобається таке визначення, він вважає себе освіченим патріотом України», — висловився Путін під час «прямої лінії» в червні 2017 року. І додав, що український політик Медведчук — прихильник близьких відносин із Росією.

Тим часом Медведчук повторює, що Крим — це Україна (за його словами, цю ж думку він висловлює й Путіну), але не вважає Росію агресором.

Розкішне падіння

9 березня Медведчука допитали в СБУ. Можливо, причиною цього став фрагмент інтерв'ю із Сурковим, опублікований в інтернеті.

Сам політик стверджує, що санкції не заважають йому користуватися майном, і він купує їжу за готівку. Грошей йому дійсно має вистачити. У минулорічній декларації про майно він зазначив, що має 210 тис. доларів готівкою, а його дружина володіє 1,8 млн доларів. Лише в одному з білоруських банків подружжя тримало понад 4 мільйони євро.

Більша частина бізнесу зареєстрована на дружину Медведчука, Оксану Марченко, яка колись була популярною телеведучою. Згідно з декларацією, у її власності 97 компаній зі штаб-квартирами в Україні, Болгарії, на Кіпрі, у Росії та інших країнах.

Подружжя володіє великою кількістю нерухомості. Їхній автопарк складається з 20 дорогих машин. У своїй декларації політик також вказав 45 дорогоцінних годинників, ювелірних виробів, а також фрагмент Біблії Гутенберга. Медведчук є власником яхти вартістю кілька сотень тисяч євро. Однак українські журналісти-розслідувачі стверджують, що він також володіє однією з найдорожчих яхт у світі — Royal Romance, вартістю 200 мільйонів євро, яка також підпала під санкції.

За словами політолога Володимира Фесенка, допит у СБУ може означати початок розслідування, і це може виявитися для Медведчука набагато болючішим, ніж санкції.

«Але з огляду на специфіку роботи судових органів, це може зайняти певний час», — додає політолог.

Після запровадження санкцій Оксана Марченко зняла відео, у якому сказала, що йде в політику, проте експерти скептично ставляться до її політичної кар'єри. Тим часом на початку березня на YouTube відбулася прем'єра проєкту «Паломниця» авторства Марченко. У першому епізоді авторка «здійснює паломництво» до Печерської лаври, у якому, серед іншого, цілує реліквію — череп, який нібито належав Папі Римському Клименту I. Цей серіал мав вийти на каналі ZIK, але його закрили.

KORMÁNY
STOP
ORBÁN!
A HOBBIVADÁSZAT

ТЕМА

Угорщина: норовиста дитина Європи

Пьотр Погожельський, журналіст порталу «Белсат» польською мовою, автор подкасту «Просто Схід» (Po prostu Wschód). Спостерігав за парламентськими виборами в Угорщині у 2018 році та за виборчою кампанією до Європарламенту у 2019 році.
Фото: **Пьотр Погожельський**

Прем'єр-міністр Угорщини Віктор Орбан вакцинувався китайською вакциною, а міністр закордонних справ Пітер Сіярто — російською. З допомогою цієї простої процедури вони продемонстрували свої зовнішньополітичні пріоритети, які не змінилися навіть під час пандемії. Будапешт дружитиме з ким завгодно, незалежно від критики з боку європейських столиць. Це стосується й відносин із Києвом.

Упродовж майже чотирьох років Угорщина блокує зустрічі на високому рівні між Україною та НАТО. Причиною цього є закони, прийняті Києвом, зокрема про освіту та мову, які — за словами Будапешта — обмежують права угорської меншини на українському Закарпатті. До цього можна додати суперечки щодо діяльності угорських політиків на території України та їхньої участі в політичному житті Закарпаття.

Здавалося, що останнім часом в українсько-угорському напруженні наступило затишшя. Однак у травні цього року міністри закордонних справ обох країн — Пітер Сіярто та Дмитро Кулеба — зустрілись у посольстві Угорщини в Братиславі. Політики натякнули, що було знайдено рішення, яке зможе збільшити сферу використання угорської мови в українській освіті. Запланована також ро-

бота двосторонньої комісії у справах меншин для обговорення решти спірних питань.

Що цікаво, під час засідань Вишеградської групи (Чехія, Словаччина, Польща, Угорщина) представники угорської влади заявляють, що будуть дотримуватися пріоритетів цього угруповання. Йдеться про підтримку країн Східного партнерства, тобто й України, у тому числі їхніх прагнень до НАТО. Це важливо, оскільки з 1 липня у Вишеградській групі (V4) головуватиме Будапешт. Можна лише сподіватися, що це будуть не порожні слова.

ЄС: гроші охоче візьмемо, а цінності залиште собі

Угорщина охоче користується субсидіями ЄС, але при цьому вміє проводити власну політику, абсолютно незалежну від Брюсселю, доводячи до паралічу навіть спільні кроки. Так було 18 травня, коли Будапешт заблокував звернення Європейського Союзу до Ізраїлю та Палестини щодо «негайного припинення будь-якого насильства» та «припинення вогню». Угорщина, єдина з 27 країн-членів ЄС, відхилила цю ідею. Усе в ім'я дружби між Будапештом і Тель-Авівом. Хоч, на думку деяких політологів, така діяльність має ще одну мету: продемонструвати Європейському Союзові, що Угорщина має власну думку, на яку слід зважати.

Раніше через добрі контакти з Китаєм Будапешт заблокував декларацію ЄС щодо Гонконгу та дій Пекіна щодо колишньої британської колонії. Щеплення Віктора Орбана китайським препаратом Sinopharm — це вишенька на торті. Будапешт придбав 5 мільйонів доз цієї вакцини всупереч позиції ЄС, адже цей препарат не отримав офіційного схвалення. Крім того, китайці модернізують залізничну лінію Будапешт – Белград, а в столиці Угорщини буде створено філію Фуданського університету (першу в ЄС). Це доволі символічно, адже приблизно в той час, коли було прийнято рішення про китайський вуз, Центральноєвропейський університет, який існує з 1991 року і фінансується Джорджем Соросом, повинен був значно скоротити свою діяльність у Будапешті через переслідування з боку уряду «Фідес».

Іншим «другом» Будапешту такого ж штибу є Росія. Міністр закордонних справ Пітер Сіярто був щеплений російською вакциною Sputnik V. Саме за російські гроші розширюють атомну електростанцію біля міста Пакш. В енергетичній сфері Угорщина також залежить від Росії, оскільки купує в неї газ.

Ще одним символом співпраці є підконтрольний Москві Міжнародний інвестиційний банк, який переїхав із Москви до Будапешту у 2019 році. Колись цей банк був спільною установою СРСР та його сателітів. Тепер, окрім Росії та Угорщини, у ньому залишилися Болгарія, В'єтнам, Куба, Румунія, Монголія, Чехія та Словаччина. Крім того, Володимир Путін та Віктор Орбан мають схожі підходи до демократії, свободи слова та неурядових організацій. Лише завдяки тиску з боку Брюсселю та рішенню Суду ЄС парламент Угорщини 18 травня скасував закон про фінансування громадських організацій, які отримують підтримку з-за кордону. За законом, неурядові організації мали опублікувати списки закордонних донорів, які пожертвували понад пів мільйона форинтів (еквівалент 1,5 тисячі євро). Це не стосувалося пожертв, здійснених у межах країни. Закон, який врешті був скасований, нагадує російські ініціативи, які обмежують діяльність установ, що фінансуються з-за кордону. Їх називають «іноземними агентами».

Втім, у міжнародній політиці Віктор Орбан — майстер маневрування. У недавньому інтерв'ю словацькому консервативному вебсайту Postoj він критикував Німеччину. Водночас ані слова критики не лунало на адресу канцлера. Орбан говорив про «меркелізм» і про те, що сьогодні зарано давати оцінку діяльності її урядів. Незважаючи на часту критику Берліна, найкращим показником угорсько-німецьких відносин є квітуча економічна співпраця.

Тим не менше, терпіння ЄС має свої межі. У березні «Фідес» вийшов із фракції Європейської народної партії (ЄНП) у Європарламенті. Якби партія Віктора Орбана не вирішила зробити це самостійно, її, ймовірно, виключили б із фракції, адже дії угорського прем'єр-міністра роками критикувалися членами Європейської народної партії. Проєесівська партія й так надто довго терпіла обмеження верхо-

венства права та порушення законодавства Європейського Союзу «Фідесом».

Головний ворог: коронавірус

Сьогодні Будапешт зосереджений головним чином на пандемії коронавірусу. До кінця травня 5 мільйонів угорців (з 9,7 млн громадян) мали бути щеплені принаймні першою дозою вакцини. І тут виникає ключове питання: чи будуть визнані угорські сертифікати в Європейському Союзі, оскільки деякі угорці щеплені препаратами, які не схвалені в ЄС, тобто згаданими вище китайським Sinopharm та російським Sputnik V. На сьогодні визнати ці вакцини погодилися Чехія, Словенія та Хорватія. У випадку з останньою все цілком логічно: Хорватія межує з Угорщиною і, звісно, розраховує на угорських туристів. Крім того, визнати вакцину готові Північна Македонія, Бахрейн, Чорногорія, Сербія та Туреччина.

В Угорщині з 1 травня було скасовано значну частину протиепідемічних обмежень для вакцинованих або тих, хто вилікувався. Ці люди можуть користуватися, серед іншого, послугами ресторанів і кафе не лише на відкритому повітрі та терасах, але й усередині приміщень. Вони також можуть зупинятися в готелях, відвідувати зоопарки, музеї, театри, кінотеатри та бібліотеки, фітнес-клуби та басейни.

Угорці можуть зіткнутися з великими економічними проблемами. Уже сьогодні в Угорщині найвищий рівень інфляції в Європейському Союзі, яка у квітні перевищила 5%. Востаннє він був таким високим наприкінці 2012 року.

Пандемія засвідчила поганий стан угорської системи охорони здоров'я. Померли майже 30 тисяч людей. Для порівняння, у Польщі, яка більша за Угорщину майже вчетверо, померло майже 72 тис. громадян, а в Україні — 50 тис. людей.

Влада Будапешту багато зробила, щоб угорці про це не дізнались. Наприклад, уряд заборонив журналістам відвідувати лікарні та розмовляти з медичними сестрами та лікарями. Лише декілька репортерів могли на власні очі побачити, що в них відбувається. А в деяких випадках ситуація була дуже поганою: хворі лежали в ліжках один біля другого, кисню не було. Одне з відділень лікарні в Будапешті дістало назву «Ломбардія» через високий рівень смертності.

Натомість уряд стверджував, що проблем із безкоштовними ліжками в лікарнях не було.

«Якщо хтось думає інакше, це чисто фейкові новини», — сказав керівник канцелярії прем'єр-міністра Ґерґелі Ґуляш.

Такі слова звучать не лише риторично, але становлять конкретну загрозу. Минулого року у зв'язку із пандемією було прийнято закон, який передбачає покарання у вигляді позбавлення волі людям, які поширюють неправдиву інформацію про пандемію.

Питання необхідності реформ у системі охорони здоров'я повертається майже на кожних виборах. Ймовірно, так буде й наступного року, коли угорці обиратимуть новий парламент. Мер Будапешту Ґерґелі Караксоні вже оголосив, що братиме участь в опозиційних праймеріз, які мають вирішити, хто протистоятиме Віктору Орбану та його правому «Фідесу». Опоненти уряду вже створили союз із шести опозиційних партій. За даними опитувань, цей союз дещо випередив «Фідес». Але слід пам'ятати, що партія Віктора Орбана тричі набирала парламентську більшість із 2010 року, головним чином завдяки великим соціальним програмам, а також страшилкам про міграцію та мільярдера Джорджа Сороса. В очах правителів він перетворився на деміурга, який хоче знищити Угорщину, підтримує недержавні та незалежні організації, засоби масової інформації, а також примушує Будапешт приймати біженців.

Ворога майже перемогли: вільні медіа

В Угорщині стає все менше незалежних телеканалів, радіостанцій та порталів. Спочатку влада заволоділа державними ЗМІ, а згодом і приватними, які перейшли до рук лояльного до влади бізнесу. Влада також формувала ринок із допомогою реклами: на рекламу державних підприємств могли розраховувати лише ті ЗМІ, які симпатизували уряду. У свою чергу, ті компанії, які не хотіли проблем із владою, перестали розміщувати рекламу в критично налаштованих ЗМІ. Медіа, лояльні до уряду, працюють у рамках Центральноєвропейського фонду преси та ЗМІ. Він об'єднує майже пів тисячі назв (телебачення, газети, портали) і був створений зовсім недавно, у вересні 2018 року.

Звісно, постійно працює телеканал RTL Klub TV. Він не приховує своєї критики на адресу «Фідесу», адже є частиною величезної групи RTL, яка базується в Люксембурзі та Кельні.

Однією з останніх подій стало закриття радіостанції Klubrádió у Будапешті в лютому цього року. Торік влада захопила один із найпопулярніших інтернет-порталів Index. Тому не дивно, що Угорщина посіла 92 місце в останньому рейтингу організації «Репортери без кордонів». Тобто опустилася на три позиції нижче, порівнюючи з минулим роком. Для порівняння: Україна опинилася на 97-му місці, Румунія — на 48-му, а Словаччина — на 35-му.

На острів свободи, при цьому щоразу більший, перетворюється інтернет. Журналісти порталу Index створили свій власний майданчик Telex, який щодня відвідують близько пів мільйона читачів. Він фінансується за рахунок краудфандингу. Є також менші ініціативи, такі як Válasz Online — консервативний, але критично налаштований портал. Klubrádió перейшов до інтернету. Усі вони фінансуються завдяки дотаціям від власної аудиторії. До речі, ця модель стає популярною й у Польщі, де після знищення з політичних причин третьої програми Польського радіо Trójka, були створені два інтернет-радіо — «Радіо Новий Світ» та «Радіо 357», які дуже ефективно розвиваються завдяки пожертвам слухачів.

В Угорщині модель управління ЗМІ через фонди була перенесена на університети. Навесні було створено 16 фондів, 11 з яких мають керувати університетами. Це полегшить «Фідесу» контроль над ними, навіть у випадку, якщо партія програє вибори. Фонди, серед

іншого, отримують кошти від угорських олігархів та Європейського Союзу. Фінанси державних фондів втрачають статус публічних коштів, а отже, вони фактично приховані від громадськості, їх важче контролювати. Йдеться про зростання ідеологічного контролю.

«Коли ці фонди нарешті будуть функціонувати, будуть створені опікунські ради, ми розмістимо там людей, які мають національні погляди. Я не можу з чистою совістю віддати таку раду в руки інтернаціоналіста чи глобаліста, оскільки він керуватиме університетом у цьому напрямку», — сказав прем'єр-міністр в одному з останніх інтерв'ю.

Однак невідомо, чи спрацює «національна» риторика наступного року. Угорці можуть зіткнутися з великими економічними проблемами. Уже сьогодні в Угорщині найвищий рівень інфляції в Європейському Союзі, яка у квітні перевищила 5%. Востаннє він був таким високим наприкінці 2012 року.

Опоненти уряду вже створили союз із шести опозиційних партій. За даними опитувань, цей союз дещо випередив «Фідес». Але слід пам'ятати, що партія Віктора Орбана тричі набирала парламентську більшість із 2010 року, головним чином завдяки великим соціальним програмам, а також страшилкам про міграцію та мільярдера Джорджа Сороса.

Операція «Спутнік V» для Словаччини, або Як Росії пригодився «корисний ідіот»

Лубош Палата, редактор газети «Deník», Прага
Фото: **Ministerstvo zdravotníctva Slovenskej republiky**, **Український журнал**

Кінець січня 2020 року. До парламентських виборів у Словаччині залишався якийсь місяць. Група словацьких політиків партії «Звичайні люди та незалежні особистості» (OLaNO) у розпалі кампанії вирушає в несподіваному напрямку. На Французьку Рив'єру.

Там має віллу колишній міністр фінансів партії «Курс» (SMER) Ян Почятек, який, зокрема, прославився тим, що, ймовірно, кілька років тому повідомив групі словацьких олігархів обмінний курс крони, за яким Словаччина мала перейти на євро.

Група політиків на чолі з головою партії Ігорем Матовичем сфотографувала велику віллу в одній із найдорожчих частин Рив'єри із сусіднього пагорба та наклеїла на вхід біля вілли Почятка оголошення «Власність Словацької Республіки». Усе це вони знімали на відео й одразу транслювали в соціальних мережах. Відео стало частиною виборчої кампанії. OLaNO почала стрімкий злет і з восьми відсотків, на яких тупцювала впродовж багатьох місяців, вистрелила до 25%. А 29 лютого 2020 року перемогла на виборах.

Ігор Матович не був новеньким у словацькій політиці. Колишній медіамагнат, який перебрав до рук значну частину регіональної преси в Словаччині після 2000 року, він увійшов у політику як євровий мультимільйонер у 2010 році, коли його антикорупційний рух набрав 12% голосів. Однак у наступні роки він не зміг подолати цю межу, частково через те, що часто висував звинувачення в корупції владним політикам, зокрема прем'єр-міністру Робертові Фіцо, чого не зміг довести.

Відчайдушний вибір словаків

Але на початку 2020 року в Словаччині наростало прагнення змін. За два роки до цього сталося наймане вбивство журналіста-розслідувача Яна Куцяка, який у тому числі розслідував корупційні скандали осіб, наближених до тодішнього прем'єр-міністра та голови «Курсу» Роберта Фіцо. На той час Фіцо вже керував Словаччиною понад десять років з однією короткою перервою. Навколо його партії утворилася ціла корупційна та кумівська мережа, до якої були залучені суди, прокуратура, поліція, бізнесмени та державні органи.

Убивство Куцяка, у якому спочатку підозрювали кола італійської мафії, пов'язані з оточенням Фіцо, спровокувало антиурядові демонстрації, де взяли участь сотні тисяч людей. Фіцо був змушений подати у відставку, але урядова коаліція на чолі з «Курсом» та новим прем'єр-міністром Петером Пеллеґріні залишилася при владі до наступних виборів. Частковому заспокоєнню сприяло виявлення вбивць Куцяка після річної інтенсивної роботи поліції. Заарештували також імовірного замовника вбивства, мафіозного бізнесмена Маріана Кочнера. Однак коли таємне листування Кочнера, яке він вів із власниками найбільших бізнесів, урядом та багатьма поліцейськими, суддями та прокурорами, було розшифровано як частина доказів, обурення словацької громадськості знову посилилося.

Наприкінці 2020 року здавалося, що новим прем'єр-міністром може стати продемократичний та прозахідний екпрезидент Андрей Кіска, який намагався перетворити своє успішне президентство на пост прем'єр-міністра. Але, покинувши президентський палац, Кіска став уже не таким привабливим. Виборці, які прагнули змін, шукали фігуру, здатну перемогти й замінити Фіцо та Пеллеґріні, і не могли таку знайти.

Більшість словацької громадськості вимагала відставки уряду Фіцо та його партії «Курс». Але проблема полягала в тому, що опозиція не дуже мала що запропонувати. Наприкінці 2020 року здавалося, що новим прем'єр-міністром може стати продемократичний та прозахідний екпрезидент Андрей Кіска, який намагався перетворити своє успішне президентство на пост прем'єр-міністра. Але, покинувши президентський палац, Кіска став уже не таким привабливим. Виборці, які прагнули змін, шукали фігуру, здатну перемогти й замінити Фіцо та Пеллеґріні, і не могли таку знайти.

Але потім відбулася поїздка Матовича до Канн, і все було вирішено. Коли я невдовзі після виборів писав коментар для німецького щомісячника, то дав йому заголовок: «Словаки з відчаю обрали прем'єр-міністром Матовича». Виявилося, у цьому було більше рації, ніж я думав.

Замість реформ — коронавірус

OLaNO Матовича перемогла на виборах із великим відривом, а чотиричленна опозиційна коаліція, яку Матович очолив як прем'єр-міністр, здобула конституційну більшість у парламенті. Крім того, вона отримала підтримку в особі прозахідної, ліберальної президентки Зузани Чапутової. Здавалося, заява Матовича про те, що «Словаччина отримала найкращий уряд в історії», може виявитися правдою.

Але замість проведення реформ Словаччині довелося боротися з ковідом. З погляду медичної системи, з весняним періодом 2020 року Словаччина впоралася. Матович запровадив жорсткі заходи — зокрема, за допомогою армії ізолював ромські поселення, а словаків, що прибували з-за кордону, по прибутті поміщали в ізоляцію, яку забезпечувала держава. Але настало літо, Словаччина скасувала всі заходи, Матович проголосив себе «Best of covid», і коли у вересні настала друга хвиля пандемії через відпустки біля моря, Словаччина до цього не була готова.

Некомпетентний прем'єр-міністр у часи ковіду

Матович зробив ще один крок: Словаччина стала першою країною у світі, яка провела загальнонаціональне тестування, але навіть це не допомогло. Слабке медичне обслуговування, недієве тестування, хаотичні заборони та дозволи створили ситуацію, коли в Словаччині якийсь період була найвища смертність на душу населення в Європі.

Уряд не зміг організувати дієву економічну допомогу постраждалим частинам економіки, прем'єр-міністр Матович ображав своїх громадян на своїй сторінці у «Фейсбуці» і звинувачував їх в епідемії, яку вони нібито спричинили своєю недисциплінованістю, гострі конфлікти у прем'єр-міністра були і з його міністрами.

Коли всеохопне тестування, яке не сповільнило прогресування інфекції, не спрацювало, Матович зробив ставку на вакцинацію. Але вакцини, які замовила Європейська комісія для всього ЄС, надходили повільніше, ніж очікувалося. Популярність OLaNO Матовича різко зменшилася, і сам прем'єр-міністр став одним із найбільш ненависних політиків у країні. Матович, світогляд якого не виходив далеко за межі Словаччини (після виборів у його дипломній роботі було виявлено плагіат і з'ясувалося, що він здобув диплом шахрайством), помітив, що сусідня Угорщина під проводом Віктора Орбана вакцинує населення швидше. А все тому, що, окрім вакцин, затверджених Європейським агентством із лікарських засобів, використовує також російську вакцину «Спутнік V» та китайські вакцини.

Таємний візит до Москви

Матович вхопився за шанс. Китайські вакцини проти «китайського вірусу» популярними у Словаччині не стали. Зате «Супутнік V», підтриманий масовою російською дезінформаційною кампанією, здобув помітний успіх. І тому Матович, хоч офіційно його уряд мав виразно прозахідний та проєвропейський курс, таємно відправив людей на переговори до Москви, щоби спробувати домовитися про російську вакцину. Коли йому не вдалося забезпечити урядову підтримку закупівлі «Спутніка V», вирішив діяти самостійно.

Він таємно відправив до Москви спеціальний військовий літак, який 2 березня 2021 року прилетів в аеропорт у східнословацько-

му м. Кошице з 200 000 дозами «Спутніка V», що становили десяту частину від загальної домовленої кількості. З цієї нагоди Матович особисто приїхав до аеропорту.

Але водночас зі «Спутніком» до Словаччини прибула й урядова криза. Партнери по коаліції, яких Матович обійшов і без яких OLaNO не має більшості, погрожували перейти в опозицію і провести дострокові вибори. Коли впродовж місяця майже половина міністрів подали у відставку, у тому числі прозахідний міністр закордонних справ Іван Корчок, Матович 28 березня капітулював і сам подав у відставку.

«Спутніком» можна вакцинуватися. Але він уже не потрібний

Відставка насправді була рокіруванням із міністром фінансів Едуардом Геґером, із яким він просто обмінявся посадами. Уже на посаді міністра фінансів, тобто без офіційного мандата, Матович особисто прилетів до Москви. Там він домовився, що дозвіл на використання «Спутніка» у Словаччині надасть урядова лабораторія Угорщини. Тож потім Матович ще вирушив закріпити це на зустрічі з угорським прем'єр-міністром Віктором Орбаном.

Росія відмовилася надати 80% необхідної медичної документації Словаччині, тому Словацький інститут контролю лікарських засобів (ŠUKL) не дозволив використовувати вакцину в Словаччині.

У середині травня Міністерство охорони здоров'я Словаччини оголосило, що з червня у Словаччині можна буде вакцинувати «Спутніком V». Але водночас додало, що в Словаччині вже є стільки офіційно дозволених ЄАЛЗ вакцин, що можна буде з них вибирати. Тож у «Спутніку» немає потреби.

Водночас немає жодних ознак того, що Росія збирається надати Словаччині наступні дози, крім тих 200 тисяч, які вже там є і які забезпечили б щеплення для 100 000 словаків, тобто для незначної кількості.

Якби хтось у Росії запланував надання «Спутніка V» Словаччині як диверсійну операцію, яка мала б роз'єднати уряд держави-члена ЄС та НАТО, їх варто було б нагородити за ідеально проведену операцію з мінімальними витратами. Однак здається, на жаль, що для цього не потрібні були російські агенти. Досить було «корисного ідіота», який випадково ненадовго став словацьким прем'єр-міністром.

Водночас зі «Спутніком» до Словаччини прибула й урядова криза. Коли впродовж місяця майже половина міністрів подали у відставку, Матович 28 березня капітулював і сам подав у відставку.

Німеччина після Меркель

Анастасія Магазова, Берлін
Фото: **https://annalena-baerbock.de**

Епоха найвпливовішої у світі жінки-політика — німецької канцлерки Ангели Меркель — добігає кінця. Восени поточного року відбудуться чергові вибори до Бундестагу, за підсумками яких і буде визначено, хто ж стане наступним очільником німецького уряду. Незалежно від імені нового німецького канцлера, Європі та Україні зокрема вже зараз слід готуватися до подальших викликів на міжнародній арені.

За 16 років на чолі уряду найпотужнішої держави ЄС Ангелі Меркель вдалося сформувати репутацію політика, який є гарантом стабільності не лише у сфері економіки, але й безпеки. Утім, пандемія коронавірусу значно похитнула позиції політичного союзу німецьких консерваторів, підтримка виборців якого протягом останніх чотирьох федеральних виборів і забезпечувала Меркель крісло німецького канцлера. Проте Меркель ще у 2018 році заявила, що це вже точно її останній термін на посаді. Після такого тривалого періоду правління вона хоче нарешті вийти на політичну пенсію. Однак якою Меркель передає країну своєму наступнику?

На початку коронакризи минулої весни уряду Німеччини вдалося швидко мобілізувати внутрішні сили та взяти ситуацію із пандемією під контроль. Саме ці успішні дії і стали запорукою зростання рейтингу не лише особисто канцлерки, але і її політичної сили. Ще восени, згідно з федеральними опитуваннями, підтримка блоку «Християнсько-демократичного союзу» (ХДС) та «Християнсько-соціального союзу» (ХСС) сягала 35-39%, що робила його найпопулярнішим політичним об'єднанням країни. Проте вже зараз, за чотири місяці до виборів, які мають відбутися 26 вересня, німецькі консерватори ледве мають 25-26%. Таке різке падіння рейтингу ставить під сумнів не тільки те, що саме представник ХДС/ХСС стане наступним канцлером, але й чи увійде ця політична сила до нової урядової коаліції взагалі.

Що пішло не так?

Ціла низка факторів сприяла цій катастрофічній втраті підтримки. Найголовніша причина — це відносно непопулярні заходи боротьби із пандемією. Спочатку успішні, здавалося б, антикризові дії з часом розча-

рували німецьких виборців. Закриті не лише непродуктові магазини та заклади гастрономії, а і школи й садочки, повністю скасоване культурне життя країни, що, зрештою, призвело до великих втрат усієї сфери надання послуг. Усе це сприяло не тільки зростанню невдоволення малого та середнього бізнесу, але і збільшення безробіття, що в підсумку розхитало економіку.

До цих факторів додалася також запізно підготовлена вакцинація, що, відповідно, відбилося на її темпах. На тлі цього також відбулося кілька корупційних скандалів, у яких саме представники ХДС отримували неправомірну вигоду від закупівлі медичних масок.

Не менш важливим чинником виявився також сам процес обрання потенційного кандидата в канцлери від ХДС/ХСС.

За традицією, саме представник ХДС виступає єдиним кандидатом від цього політичного союзу. Однак між представниками обох партій почалася запекла боротьба, яка відтягнула розв'язання цього питання ще на певний час. Це точно не додало впевненості у блоці ХДС/ХСС навіть серед його потенційного електорату.

Неспокій у рядах християнських демократів

Нещодавно обраний очільником ХДС прем'єр-міністр землі Північний Рейн-Вестфалія Армін Лашет фактично був переконаний, що саме він стане тією людиною, яка замінить Меркель не лише на чолі партії. Однак його особисті рейтинги серед населення настільки низькі, а рейтинги лідера ХСС Маркуса Зьодера настільки високі, що очевидність вибору була поставлена під сумнів. Дійсно, цифри разючі: лише 32% безпосереднього електорату ХДС/ХСС підтримають Лашета, і 73% знову б проголосували за цю політичну силу, якщо її кандидатом був би Зьодер.

На тлі таких показників прем'єр-міністр Баварії Зьодер вирішив не ховати амбіцій та таки оголосив про своє бажання стати кандидатом у канцлери від ХДС/ХСС. Обидва політики усіляко намагалися показати, що дипломатично та спільно розв'яжуть це питання на користь

Союзу якомога швидше. У самому ж об'єднані це лише посіяло розбрат: адже консервативне крило підтримувало харизматичного Зьодера, а центристи — непопулярного Лашета.

Після тривалих переговорів, незважаючи на рейтинги, на користь Арміна Лашета зіграли традиції, і він став офіційним кандидатом у канцлери від ХДС/ХСС. Християнським демократам притаманна лояльність до лідера своєї партії. Тому підтримати кандидатуру Лашета, навіть попри прагматизм рішення, було своєрідним кодексом честі для його однопартійців.

Цифри разючі: лише 32% безпосереднього електорату ХДС/ХСС підтримають Лашета, і 73% знову б проголосували за цю політичну силу, якщо її кандидатом був би Зьодер. Після тривалих переговорів, незважаючи на рейтинги, на користь Арміна Лашета зіграли традиції, і він став офіційним кандидатом у канцлери від ХДС/ХСС.

Цілком можливо, що обрання менш популярного Лашета теж сприяло зниженню рейтингів ХДС/ХСС. Упродовж травня падіння склало 4%, найімовірніше, саме ці виборці перейшли до партії «Зелених», чий рейтинг за цей місяць і виріс на 4%. Це зробило дану політичну партію ще на крок ближчою до крісла канцлера.

«Зелена» канцлерка

На тлі шалених втрат ХДС/ХСС так само стрімко зростає рейтинг партії «Союз 90/Зелені». Згідно з травневими опитуваннями, партію Меркель восени планують підтримати орієнтовно 25-26% виборців, а «Зелених» — 24-25%. У порівнянні із 8,9%, які «Зелені» отримали на минулих виборах до Бундестагу, цей стрибок є рекордним для німецької політики. Такі показники порівняно молодої партії зробили її фактично другою за популярністю партією Німеччини. Це означає, що «Зелені», найімовірніше, увійдуть до наступного Кабінету міністрів. Але лише кріслами в уряді «Зелені» можуть не обмежитися — вони цілком можуть отримати й пост канцлера.

40-річна Анналена Бербок, кандидатка в канцлери від цієї політичної сили, попри відсутність урядового досвіду, є доволі популярним політиком нового покоління. Головні очікування виборців від неї в тому, що вона привнесе свіже повітря в німецький політикум, про що Бербок і сама заявляє. Окрім енергійності, її відрізняють чіткі позиції щодо боротьби зі зміною клімату, а також необхідність термінового перегляду риторики Німеччини в зовнішньополітичній сфері — насамперед щодо Росії. «Зелені» послідовно виступають за припинення будівництва газогону «Північний потік-2». Це пов'язане не тільки з партійною ідеологією у сфері екології, але й із цілковитим неприйняттям агресивної політики Кремля. Однак за яких обставин «Зелені» можуть прийти до влади в Німеччині?

Потенційна коаліція

Попри історично найнижчі партійні рейтинги, ХДС на чолі з Арміном Лашетом досі залишається найпопулярнішою партією Німеччини. Саме тому поки що на нього покладаються зобов'язання в пошуку майбутніх коаліційних партнерів. А з ними Лашету доволі непросто визначитися.

Здавалося б, найлогічнішим було б об'єднання із партією «Зелених». Проте очільникам «Зелених» не дає спокою нечіткість позиції Лашета в зовнішній політиці. Квола риторика щодо засудження агресивної політики Росії та успадкована Лашетом від Меркель підтримка проєкту «Північний потік-2» значно зменшують шанси сформувати урядову коаліцію із «Зеленими», які вимагають зупинити будівництво, зокрема й через інтереси України. Кандидат від ХДС/ХСС поки що

не дає жодних чітких сигналів потенційним партнерам.

На тлі цього Лашет нещодавно заявив, що його метою є запобігання утворення «червоно-червоно-зеленої» (за партійними кольорами – авт.) коаліції, до якої б увійшли «Соціал-демократична партія» (СДП), «Ліві» та «Зелені». Соціал-демократи, які входять до урядової коаліції зараз, теж мають доволі низьку підтримку — приблизно 15% (понад 5% втрати рейтингу від попередніх виборів у 2017 році – авт.), через це нової коаліції з ХДС/ХСС вони б не дуже хотіли. Тому подальша доля Арміна Лашета залежить не тільки від наміру продовжувати курс Ангели Меркель, але й від його вміння перейняти її майстерність політичної еквілібристики.

Але стрімке зростання підтримки «Зелених» (або за умови її збереження бодай на такому ж рівні до осені) може ще більше ускладнити завдання ХДС/ХСС сформувати уряд. Бербок уже посилає чіткі сигнали, що її партія більше не хотіла б бути молодшим партнером у коаліції. У них тепер достатньо сили, щоби самим диктувати умови або обирати майбутніх партнерів. Це відкриває шлях до формування абсолютно нового уряду в Німеччині, де партія Меркель може опинитися навіть в опозиції. Якщо ж ХДС/ХСС за будь-яку ціну захоче зберегти за собою крісло канцлера, то їм доведеться віддати за це багато міністерських крісел, передусім «Зеленим». Це означає, що «Зелені» захочуть контролювати не лише зовнішню політику, що традиційно закріплено за молодшим коаліційним партнером, але й економіку та внутрішні справи, віддати які ХДС/ХСС буде не так уже і просто.

(Не)розуміючи Росію

З огляду на те, що головна боротьба за крісло канцлера Німеччини розгорнеться між Арміном Лашетом та Анналеною Бербок, важливо розуміти їхні позиції щодо зовнішньої політики. А ця сфера є чи не найразючішою у їхніх підходах.

Однією з причин відверто низького рейтингу Лашета є незрозумілість або відверта слабкість його позицій щодо міжнародної тематики.

Він виступає за відновлення традиційно добрих як економічних, так і політичних відносин із Росією. Лашет значно стриманіший у критиці політики Кремля та не лише ніколи не виступав за зупинку будівництва «Північного потоку-2», а навпаки — усіляко наголошує на його необхідності. Потенційний кандидат на крісло німецького канцлера навіть колись закликав утриматися від ізоляції Росії та її демонізації. Це було у 2014 році, одразу після російської анексії Криму.

У 2014–2015 роках кандидат у канцлери від ХДС/ХСС вдавався до не менш контроверсій-

> «Зелені» послідовно виступають за припинення будівництва газогону «Північний потік-2». Це пов'язане не тільки з партійною ідеологією у сфері екології, але й із цілковитим неприйняттям агресивної політики Кремля.

них висловів усупереч центральній лінії своєї партії й щодо інших гарячих точок земної кулі. Наприклад, він говорив, що в Німеччині занадто спрощене сприйняття війни в Сирії, або що співпраця з Росією щодо врегулювання цього конфлікту є недостатньою й навіть ледве не висловлював підтримку Башару Асаду, закидуючи США неефективність боротьби з ІДІЛ. Так само свого часу він вважав покладання відповідальності за отруєння Скрипалів у Солсбері на Росію занадто передчасним.

Водночас він ніколи не виступав за скасування антиросійських санкцій через її дії в Україні як таких. Лашет загалом їх підтримує, але був би не проти якомога швидше ці обмеження скасувати, «як тільки з'явиться конструктив у Мінському процесі». На відміну від багатьох інших німецьких політиків, після отруєння російського опозиціонера Олексія Навального Армін Лашет не наполягав на запровадженні нових санкцій проти РФ. Він таки висловив обурення цим фактом

та закликав Росію покарати винних. І лише після цього, на його думку, «Європа має надати єдину спільну відповідь, у якій висловить свою позицію щодо Росії». Усі ці сумнівні вислови Арміна Лашета на зовнішньополітичну тематику точно не додали йому пунктів. Лише розгромна критика в німецькій пресі підштовхнула його скоригувати свою риторику — тепер він чітко заявляє про збереження політики Ангели Меркель з усіх цих питань. Зовсім нещодавно він навіть заявив: «У нас є велика зацікавленість у стабільній, суверенній та модернізованій Україні».

Кандидатка від партії «Зелених» Анналена Бербок, попри відсутність міністерського досвіду, на тлі Арміна Лашета виглядає менш стримано, чітко окреслюючи свої позиції. Перш за все, щодо Кремля.

Вона неодноразово вже заявляла, що її перші кроки у владі будуть присвячені терміновій зупинці будівництва «Північного потоку-2», наголошуючи, що єдиним переможцем від цього газогону буде Володимир Путін, і Німеччина не має права підтримувати цей престижний кремлівський проєкт. «Це будівництво викликає занепокоєння європейських партнерів, дестабілізує Україну та суперечить чіткому загальноєвропейському курсу щодо Росії», — так пояснює вона позицію своєї партії.

На її думку, ФРН має якомога швидше змінити свій зовнішньополітичний вектор. «Як так можливо, що, з одного боку, Німеччина вимагає жорсткіших санкцій проти Росії, а з іншого — підриває їх, виступаючи за продовження будівництва?» — сказала Бербок в одному з інтерв'ю німецькому виданню.

Говорячи про Україну в контексті російської агресії, Анналена Бербок наголошує, що кожна країна має право вибору, до яких альянсів та об'єднань їй вступати. «Сюди належить також і перспектива України щодо вступу до ЄС та НАТО», — вважає вона, хоч і додаючи, що поки що ці питання не стоять на порядку денному.

До чого готуватися Україні

Якщо ХДС/ХСС вдасться втримати за собою крісло канцлера, то навряд чи варто розраховувати на різку зміну як внутрішньої, так і зовнішньої політики Німеччини. Незалежно від того, хто саме стане канцлером-консерватором, центризм політичного курсу Ангели Меркель залишатиметься актуальним. Що, вочевидь, не так уже й погано в ці турбулентні для Європи часи, обтяжені не лише економічним спадом через коронавірус, але і зростанням підтримки правих популістів.

Якщо до складу коаліції увійдуть ХДС/ХСС та «Зелені» з СПД, то це радше позитив для України, адже міністром закордонних справ традиційно стає представник молодшого партнера в коаліції. А «Зелені» чи не найпослідовніше підтримують Україну всі ці роки.

Утім, хто б не став канцлером Німеччини та яким би не було ім'я глави МЗС ФРН, потрібно розуміти, що німецькому політичному устрою не притаманне одноосібне ухвалення жодних рішень, у ньому завжди зважають на стримувальні фактори та позицію коаліційних партнерів.

Проте це не означає, що перед Україною не постануть нові виклики на міжнародній арені.

Після завершення канцлерства Ангели Меркель захист України Німеччиною перед Кремлем може значно послабитися. Насамперед через те, що більше не буде політика, який міг би так жорстко критикувати дії Путіна, дивлячись йому в очі, як це робила Меркель. Президент Франції Еммануель Макрон, до якого після відставки Меркель перейде лідерство у ЄС, не має такої сили. Тому й українському уряду, й особисто президенту Володимиру Зеленському вже зараз треба перейматися не тільки тим, як зберегти підтримку, але і як навчитися розраховувати виключно на власні сили.

ПіС на новий лад

Олена Бабакова, Варшава
Фото: **Український журнал**

Польська партія влади «Право і Справедливість» у травні представила «Польський лад» — програму соціально-економічних реформ, що мають допомогти полякам повернутися до нормального життя після пандемії COVID-19.

Поки польський середній клас дискутує, хто ті багатії, чиїми високими податками уряд оплатить свої амбітні обіцянки, політологи змінюють прогнози — ПіС, який припустився багатьох помилок у боротьбі з коронавірусом, знову отримав шанс на виборчу перемогу у 2023 році.

Польську ситуацію на другий рік пандемії коронавірусу можна охарактеризувати коротко: краще, ніж могло бути.

ВВП країни у 2021-му має зрости на 4%, безробіття при цьому залишається на рівні, трохи вищому за 6% (якщо ж користуватися методологією Євростату, то й взагалі — 3%). На початку червня 2021 року понад 20 млн дорослих уже отримали першу дозу щеплення від COVID, а 7,3 млн — повністю вакциновані. З огляду на те, що на початку року такий показник вакцинації прогнозувався лише на осінь, це — успіх.

Від травня знову відчинені магазини, на вулицю можна виходити без захисної маски, поляки готуються до виїздів на літні канікули. У порівнянні з країнами Південної Європи, не кажучи вже про східних сусідів ЄС, польські реалії виглядають оптимістично.

Натомість якщо придивитися ретельніше — на сонці є плями, і їх чимало. Під час осінньо-зимової хвилі пандемії Польща демонструвала одні з найгірших показників в усій Європі. Роками недофінансована та забюрократизована система охорони здоров'я банально не справлялася: окрім багатогодинних черг до ковідних реанімацій, поляки обурювалися багатомісячними чергами до лікарів-спеціалістів. Експерти говорять навіть про 70 тисяч надлишкової смертності минулого року.

Інфляція сягнула майже 5%, і зростання цін стало відчутним навіть для заможних мешканців великих міст. Середня ціна квадратного метра власного помешкання у Варшаві вже

перевищує 2 тисячі євро, натомість медіана зарплат не дотягує до тисячі. Польські ціни доганяють Західну Європу, зростаючи швидше за прибутки.

Якщо додати до цього оплачені з бюджету й не проведені минулоріч президентські вибори, постійні скандали в партії влади, корупційні афери, пов'язані з її ставленими (як-от історія про кільканадцять вілл та палаців директора паливної держкомпанії Orlen Даніеля Обайтка), не дивно, що польське суспільство фрустроване. Хоч партія «Право і Справедливість», яка є владною з 2015 року, досі утримує перше місце в опитуваннях, маючи 33-34% підтримки, проти неї грає демографія. Виборці ПіС — це переважно старші люди з малих містечок, і їхня кількість, природно, зменшується, тоді як молодь усе більше дивиться на лівих.

Хоч партія «Право і Справедливість», яка є владною з 2015 року, досі утримує перше місце в опитуваннях, маючи 33-34% підтримки, проти неї грає демографія. Виборці ПіС — це переважно старші люди з малих містечок, і їхня кількість, природно, зменшується, тоді як молодь усе більше дивиться на лівих.

У цій ситуації ПіС вирішив розрядити атмосферу обіцянками нових грошових виплат. І не лише виплат — партія Ярослава Качинського обіцяє полякам новий лад.

Квартири молоді та гроші на дітей

Амбітна програма реформ, яку ПіС презентував — що прикметно — не під урядовим, а під партійним брендом, початково мала називатися «Новий лад», за аналогією з «Новим курсом» Франка Делано Рузвельта. Однак в останній момент її перейменували на «Польський лад».

І головним героєм презентації був не прем'єр Матеуш Моравецький, а його заступник Ярослав Качинський — насправді найвпливовіший політик у країні.

По-перше, Качинський звернувся до найбільш нагальної теми — медицини. Уже наступного року поляки платитимуть більші внески в Національний фонд здоров'я — 7% (тобто при зарплаті 1000 євро це складатиме 840 євро відрахувань щороку). Усе задля того, щоб у 2023 році Польща виділяла на охорону здоров'я 6% ВВП, а у 2027 — 7%. 40-річним громадянам пообіцяли програму профілактичних оглядів у терапевтів, а лікарям-спеціалістам — скасування ліміту на кількість одночасних місць праці.

По-друге, прозвучала обіцянка на адресу молоді, мовляв, польська держава покриватиме перший внесок до іпотеки (де-факто — доплата до кредиту). У великих польських містах сьогодні це складає 30-40 тисяч євро, які 20-30-річні часто не в стані відкласти самостійно. Через це щотретя особа такого віку зазвичай мешкає з батьками, що, у свою чергу, не спонукає до створення молодих сімей. У контексті житлової політики прозвучала також обіцянка скасувати майже всі формальності для спорудження будинків до 70 квадратних метрів, що актуально для мешканців сільської місцевості та приміських районів.

По-третє, натхненна успіхом свого флагманського проєкту першої каденції «500 злотих (майже 110 євро) на кожну дитину», ПіС запропонувала додаткові виплати для родин із дітьми: 12 тисяч злотих (2,6 тисячі євро) на другу й кожну наступну дитину, що мають бути виплачені поміж 12 і 36 місяцем від народження. Молодим матерям партія влади обіцяє боротися за гнучкий графік праці та зменшення розриву в зарплаті між жінками й чоловіками.

Фінансувати амбітні проєкти ПіС збирається частково з Фонду відбудови — євросоюзного пакету допомоги країнам-членам для подолання наслідків пандемії COVID, що мав би принести Варшаві в період 2021–2027 років аж 770 млрд злотих (понад 170 млрд євро). Ухвалити план у парламенті ПіС зумів завдяки

підтримці з боку лівих: Союзу лівих демократів та партії «Разом». Проте доведеться докласти «копієчку» й самим полякам, насамперед тим, хто багато заробляє.

Покарання для підприємливих?

Питання «що означає багато заробляти» є добрим для дружніх розмов на кухні, коли ж дискусія стає загальнонаціональною, а ті, «кому живеться краще», мають заплатити вищі податки — атмосфера стає напруженою.

Дискусія про несправедливе податкове навантаження в Польщі точиться від початку 2000-х. Квота, вільна від податку, у поляків відносно (на тлі інших країн ЄС) низька і складає менше 2 тисяч євро на рік. Водночас і ті, хто має мінімальну зарплату 2800 злотих (тобто «чистими» — майже 1950 злотих або ж 430 євро), і ті, хто отримує втричі більше, платять прибутковий податок 17%. Щойно після 85 тисяч злотих річного доходу починається новий податковий поріг — 34%. Але він є однаковим і для людей із зарплатою 10 тисяч на місяць (а це не рідкість для менеджменту середньої ланки в корпораціях чи програмістів), і для тих, хто отримує 100 тисяч (що однозначно дозволяє зарахувати працівника до вищого класу). До того ж, чимало представників польського середнього класу воліють працювати як ФОПи, і користуються різноманітними податковими пільгами, на відміну від штатних службовців.

У рамках «Польського ладу» ПіС обіцяє збільшити квоту, вільну від податку, до 30 тисяч злотих (6,7 тисяч євро). А також збільшити податки для найбагатших поляків: «Менші податки заплатять 18 млн польських працівників», — власне так презентував ідею прем'єр Моравецький.

Соціальні мережі вибухнули дискусіями на тему, хто ж конкретно вважається найбагатшим. І хоч Кабмін ще не представив офіційних даних, хто саме й на скільки більше

платитиме наступного року, та з коментарів Мінфіну виходить, що податки зростуть уже і для тих, хто заробляє щомісяця понад 7000 злотих. А до цієї групи й належать усі лікарі-спеціалісти, значна кількість кваліфікованих працівників бізнесу та адміністрації. Одним словом, — далеко не власники пентхаусів над Балтійським морем та кабріолетів Maserati.

Польські ліберали швидко охрестили пропозицію ПіС «податком для підприємливих». На їхню думку, оскільки 20-40-річні

Соціальні мережі вибухнули дискусіями на тему, хто ж конкретно вважається найбагатшим. З коментарів Мінфіну виходить, що податки зростуть уже і для тих, хто заробляє щомісяця понад 7000 злотих. А до цієї групи й належать усі лікарі-спеціалісти, значна кількість кваліфікованих працівників бізнесу та адміністрації. Одним словом, — далеко не власники пентхаусів над Балтійським морем та кабріолетів Maserati.

мешканці великих міст однаково не голосують за партію влади, їх вирішили покарати злотим.

Борис Будка, лідер «Громадянської платформи», каже: «Ярослав Качинський добре заглибився в ідеї марксизму та класової боротьби. Він править, розділяючи людей. У нас інша філософія — ми прагнемо об'єднати. Це і є справжня солідарність. Зниження податків має бути однаковим для всіх. Не слід ділити людей на тих, хто є звичайним штатним працівником, і приватних підприємців, які працюють так само важко».

«Не зростання податків для багатих, а розвиток виведе країну з бідності. Основні елементи це: 1) підприємництво та пов'язані з цим інвестиції, інновації та робочі місця; 2) людям має бути вигідно працювати; 3) потрібно збільшувати продуктивність праці; 4) стабільні фінанси та банки. А ПіС усе це ігнорує», — це вже коментар гуру лібералів та співавтора польської трансформації Лєшека Бальцеровича.

Критика зліва

Хоч ліві традиційно виступають за збільшення соціальних видатків та вирівнювання шансів через прогресивне оподаткування, польська «лівиця» пропозиції ПіС також критикує.

Так, євродепутат та минулорічний кандидат на посаду президента Роберт Бєдронь підкреслює, що в «Польському ладі» не знайшлося місця для реформи системи середньої освіти, а ця проблема стала неймовірно актуальною після року онлайн-школи; нічого не сказано і про кліматичні проблеми та стратегію боротьби з ними, про «озеленення» промисловості та суспільного життя. Пропозиція дофінансування першого внеску до іпотеки найбільше втішить не молоді польські родини, а девелоперів, для яких з'явилася нагода ще більше підняти ціни. Водночас обіцяна кілька років тому програма «Квартира плюс», що мала гарантувати дешеве державне будівництво понад 100 тисяч помешкань, наразі завершилася здачею в експлуатацію заледве 12 тисяч квартир.

«"Лівиця" підтримає зростання квоти, вільної від оподаткування. Ми є відповідальною опозицією, яка схвалює те, що добре, і протистоїть тому, що погане», — підсумував Бєдронь.

І вже традиційно, ще більше, ніж ПіС, ліві публіцисти в Польщі лають лібералів. У хід ідуть закиди про брак громадянської солідарності, емпатії до менш успішних співгромадян та звинувачення у відірваності від життя.

Як пише Пйотр Вуйцік у фейлетоні для видання Krytyka Polityczna, прибічники Бальцеровича помиляються, коли вважають себе захисниками польського середнього класу. Бо насправді середній клас — це зовсім не підприємці, що мають найманих працівників,

відкладають заощадження та можуть узяти іпотечний кредит:

«За даними ОЕСР, до середнього класу належать домогосподарства з доходом на душу населення від 75% до 200% середньої зарплати. Згідно з рапортом Under Pressure: The Squeezed Middle-Class, у Польщі приблизно 65% середнього класу, натомість до вищого класу належить менше 10 відсотків, тоді як до нижчого, включно з бідними — менше 25 відсотків. Це дуже схоже на середній показник для країн ОЕСР. Польський "середняк" — це не керівники великих компаній чи медіазірки, а радше інспектори в офісах, викладачі, медсестри, електрики, а також постійні працівники, що виконують кваліфіковану роботу».

І якраз їхнім інтересам пропозиції ПіС відповідають.

Орбанізація Польщі

Скептики ж звертають увагу на інше: ПіС уже обіцяв полякам власний електрокар у 2019 році, доступне житло для молодих і повернення польських заробітчан додому. Жодна з цих обіцянок не виконана, і навряд чи буде виконана до завершення каденції парламенту у 2023 році. Тому наразі до «Польського ладу» варто поставитися так само — цікаві ідеї, проте побачимо, які з них житимуть не лише на папері.

Тим часом ситуація з демократією в Польщі погіршується. У всесвітньому рейтингу свободи ЗМІ від «Репортерів без кордонів» Варшава скотилася на 64 сходинку; у рейтингу демократичного управління від Freedom House потрапила до групи «нестабільних демократій», звідки заледве кілька сходинок до «гібридного режиму». Купівля регіональних ЗМІ компанією Orlen, усунення омбудсмена від виконання обов'язків сумнівним рішенням Конституційного Трибуналу, критикована ЄС судова реформа, зрощення партії та держкорпорацій — усе це вказує на те, що ПіС іде шляхом орбанівської Угорщини й не збирається звертати.

Натомість обговорення «Польського ладу» показало, що, незважаючи на численні невдачі в боротьбі з пандемією та попри очевидну деградацію демократії, польська опозиція й досі не спромоглася вибити в ПіС м'яч на свою половину поля. Після презентації Качинського та Моравецького, Будка й Бєдронь не зробили своїх конвенцій під гаслом «ідемо до тієї ж мети, але іншим шляхом». Уся польська політика залишається реактивною: ПіС створює виклики, а ліберали та ліві лише відповідають на них, більше часу приділяючи на сварки одне з одним, аніж на створення нових виборчих програм.

Як написала у Twitter редакторка порталу NGO.pl Естера Флігель: «Якби Качинський мав магазин з опозиціями, він би купив собі саме таку».

Тим часом ситуація з демократією в Польщі погіршується. У всесвітньому рейтингу свободи ЗМІ від «Репортерів без кордонів» Варшава скотилася на 64 сходинку; у рейтингу демократичного управління від Freedom House потрапила до групи «нестабільних демократій», звідки заледве кілька сходинок до «гібридного режиму».

КУЛЬТРЕВЮ

Ви не приносите коштів і вас не буде чути!

Ірина Плехова, Київ

Що не день — то перше травня. Цю абсурдистську фразу, яку кілька років тому позичила мені колега з культурного менеджменту, за останні два роки я повторювала частіше за інші. А ось в останні два місяці вона стала ледве не мотто мого щоденння. Бо кращої фрази для опису турбулентних часів у системі державного управління культури я поки що не знайшла. І це не випадково.

Щодня стрічка «довколакультурних» новин поповнюється революційними заявами про розробки цільових програм із розвитку внутрішнього та в'їзного туризму, художніх промислів, про створення мережі креативних хабів, центрів культурних послуг, туристично-інформаційних центрів, про затвердження історико-архітектурних опорних планів із визначенням меж і режимів використання історичних ареалів населених місць… Урешті — про розгортання програми «Великої Реставрації», у рамках якої передбачено реставраційні, консерваційні та ремонтні роботи на пам'ятках культурної спадщини, зокрема замках, інших фортифікаційних, оборонних, палацово-паркових комплексах. І якби мій доступ до інформації обмежувався офіційною стрічкою новин на сторінках Мінкультінформполітики й до мене не долітали волання в пустелі сотень колег, які працюють у культурних індустріях, я мала б шанс не використовувати так часто абсурдистські фрази.

Демонтаж інституційного розвитку: це дивне слово «пітчинг» vs домовленість

Хай би як ми хотіли відкинути все минуле — з його нальотом бюрократії, демонстрацією сили влад — неможливо сьогодні тим людям, які були дотичні до розвитку культурних індустрій в Україні, викреслити історію формування Державного агентства з питань кіно України — як нової за формою і правилами гри інституції. Адже саме з неї почалася історія конкурсної системи відбору проєктів — так званої системи пітчингів. І все це ще до Революції Гідності. Хейт від «заслужених» і «старших» за званнями й регаліями супроводжував інституцію від початку. Проте це дивне слово «пітчинг» стало наріжним каменем для формування нового досвіду, а отже, випрацювання нових правил гри у фінансуванні за державний кошт державних і недержавних проєктів.

Експертне оцінювання, робота громадських рад, перші міжнародні копродукції — усе це шлях, який у стислі терміни напрацювали команди Держкіно, що насправді встигли змінитися через політичні катаклізми кілька разів. Усе це було до 2019 року. А потім відбулася славнозвісна пресконференція нових очільників Міністерства — моніторинг роботи Держкіно, якій передував скандал із пітчингом. Після оприлюднення оцінок експертів, після офіційного рейтингу кінопроєктів, після фактично оприлюднення намірів на переговорні процедури — новий міністр вийшов із дуже поверхневим аналізом роботи Держкіно, продюсерських команд і режисерів на пресконференцію. На цій зустрічі звучали звинувачення в одному: ви не приносите коштів.

Одномоментно порушилися міжнародні домовленості, скасувалися переможці, а під підозру підпав практично весь кінематографічний ринок України. Звучали погрози порушення кримінальних справ, наміри про переслідування, усе це лунало так голосно, що голос скривджених просто затих. І насправді затих надовго. І ще до сьогодні не відновився. Адже за кілька місяців увесь кінематографічний український світ пережив «злив» конкурсу на очільника Держкіно. А потім — у міжчассі українського уряду — намагався врятувати бодай невеликі кошти в часи пандемії на виживання.

Я так довго приділяю увагу подіям 2019 року, бо… 2021 рік — абсолютний повтор демонтажу культурних інституцій в Україні. За тією ж схемою: запустити фейки про непрозорість — звинуватити в некомпетентності та браку реальних перемог (фінансових, іміджевих) — розгорнути публічну кампанію з дискредитації учасників процесу — і врешті просунути своїх кандидатів (-ок), які працюватимуть у системі ручного управління.

І незважаючи на весь опір професійної спільноти, її публічне несприйняття відкату назад, навіть незважаючи на невеликі перемоги (коли Національному центру Олександра Довженка цьогоріч вдалося все-таки відстояти прозорість конкурсної процедури на посаду генерального директора інституції), голос культурних пустельників залишається непочутим.

Інститут репутації

Найцікавішою технологією, з якою довелося зіштовхнутися в реаліях останніх двох років, — це знецінення інституту репутації. І це знецінення відбувається одразу в кількох векторах.

Вектор перший: знецінити репутацію знаних культурних менеджерів, людей із професії. Таку технологію ми спостерігали, зокрема, у передчассі конкурсу на посаду виконавчого директора Українського культурного фонду — фактично найбільшого державного інвестора в культурній сфері. Одним постом неіснуючої в юридичному полі організації, за підтримки певної політичної сили, поставили під питання репутацію тодішньої очільниці УКФ Юлії Федів та її команди. Автори хейту звинуватили своїх візаві в непрозорих конкурсних процедурах на грантову програму інституційної підтримки 2020 року. За кілька днів хейт і конфлікт вичерпалися — після того, як фахова спільнота виступила на захист інституції. Проте цей удар не міг не позначитися на рішенні Юлії Федів не брати участі в новому конкурсі на посаду виконавчого директора УКФ.

Для всіх учасників процесу стало зрозуміло: якщо вам цінна власна репутація, знайте, що її будуть намагатися в будь-який спосіб знецінити в публічному просторі. І повсякчас доведеться працювати лише на те, щоби захищатися від каскаду ударів.

Вектор другий: узагалі не думати про свою репутацію і плекати переконання, що тільки ви вирішуєте долю країни. Під цю категорію підпадають нові сили, які зайшли у владні кабінети УКФ, Держкіно, Мінкульту… Хоч би що виголошувала професійна спільнота, хоч би якою конкретною була критика експертного середовища, хоч на які б порушення процедур вказували культурні менеджери, нові очільники, здається, просто не бачать проблем у своїй репутації. Знову ж таки, показовим став конкурс на посаду виконавчого директора УКФ, коли члени новообраної Наглядової ради фонду дозволяли собі в прямому ефірі вживати сексистські висловлювання, не цуралися демонструвати необізнаність із роботою інституції, яку вони тепер представляють, висловлювати оціночні судження щодо конкурсантів тощо.

Якщо ж ваша критика дійшла до владних кабінетів, тут теж з'явився варіант «не чути». Вас просто більше не пустять на поріг інституції, відхилять вашу заявку на входження в громадську раду, як це, знову-таки, відбулось у травні 2021 року, коли ні Іван Козленко (ексгендиректор Довженко-центру), ні Юлія Сінкевич (конкурсантка на посаду голови Держкіно), ні Катерина Копилова (ексголова Держкіно) не змогли потрапити до складу громадської ради при Державному агентстві України з питань кіно.

Фактично ми опинилися в ситуації дискредитації інституту репутації як такого. І, на жаль, варіантів виходу із цієї кризи поки що не видно.

Квітка енеоліту: рефлексії до 30-річчя Незалежності України

Ні, я не помилилася. На сторінці однієї з ключових у складі нинішнього Міністерства культури та інформаційної політики фахівчинь у пості про репрезентацію айдентики до 30-річчя Незалежності України було зазначено, що квітка (а саме вона буде головною в лого до офіційних святкувань) в українській орнаменталістиці відома ще з часів енеоліту. Інколи мені здається, що не лише історію України не можна читати без брому, а й офіційні повідомлення, де покликаються на історію, етнографію, культуру тощо. Так, питання фаховості, непафосності — це не проблема, яка виринула лише зараз. Проте все частіше в офіційних повідомленнях і коментарях звучать відверто непрофесійні речі.

Але квітку я винесла в підзаголовок ще з однієї причини. Чи не єдина надія на державну допомогу через Український культурний фонд днями розбилася об пелюстки цієї квітки. Понад 10 найбільш відомих і знакових фестивалів, які пройшли конкурсний відбір 2021 року в УКФ і почали переговорні процедури з фондом, дістали відмову у фінансуванні від Наглядової ради фонду. Офіційні пояснення не виглядають переконливо. Натомість наприкінці повідомлення зазначено, що всі невикористані кошти перерозподіляться на новоутворений ЛОТ «Знакові події в історії України». І пропоновані заходи мають відбутися в рамках святкування 30-річчя Незалежності України. Що це означає?

Усе просто: ручний режим, який передбачає перевзування в повітрі, недотримання партнерств, можливість порушувати процедури — і перерозподіляти бюджетні кошти відповідно до запитів не суспільства, а швидше іміджмейкерів.

І в цьому найбільша загроза, яку ми маємо перед 30-річчям Незалежності. Бо відновлювати довіру з українськими, а тим паче міжнародними партнерами, особливо в такій чутливій сфері, як культура, — справа не найлегша.

Дивитися й бачити

Софія Золочевська, Кам'янець-Подільський
Фото: **www.cinema.in.ua**

«Це справжнє життя» — такі написи можна було зустріти на вулицях Києва напередодні 18-го Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA, що відбувався з 26 березня до 4 квітня в онлайн-режимі на платформі DOCUSPACE. Цьогорічна фокус-тема Docudays UA «Повне одужання?» пропонувала віднайти можливі шляхи боротьби із системою, яка не працює та нездатна належним чином впоратися з викликами сьогодення. А за умов пандемії недоліки кожної із систем стали як ніколи видимими.

Програма Доку/Україна — це повнометражні фільми українських режисерів та режисерок, які змагаються в конкурсній програмі. Цьогоріч їх було п'ять: «Рози. Фільм-кабаре» Ірени Стеценко, «Сіль з Боневіллю» Семена Мозгового, «Казка про коника» Уляни Осовської та Дениса Страшного, «Май далеко — май добре» Ганни Ярошевич, «Земля Івана» Андрія Лисецького.

Пройшовши перед створенням свого дебютного фільму весь шлях пошуку себе у звукорежисурі, Ірена Стеценко для свого фільму «Рози» обирає історію, де звук точно має стати ще одним наратором. І таки ним стає. Назва стрічки підтверджує асоціації, а на екрані — неймовірні артистки інтелектуального фрік-кабаре Dakh Daughters.

Перед нами — сім артисток, кожна з яких є фантастичним втіленням жіночності та унікальності, сім різних історій сприйняття всього, що навколо, сім різних ролей. Бекграундом для розкриття кожної з актрис та й гурту загалом є Революція Гідності — поворотний момент в історії нашої країни. Саме в такі часи з'являється бажання й потреба рефлексувати на події, які переживає твоя країна, а мистецтво створює необхідну платформу для цього. Таким чином, Dakh Daughters перебувають у самому епіцентрі подій Революції, об'єднуючи навколо себе людей — чи то співаючи гуртом народних пісень, чи то просто говорячи з ними. Кожен звук та кожне слово виплекане та відчуте. Одна з артисток гурту, Руслана Хазіпова, каже: «У такі важкі часи Dakh Daughters потрібні нам, а ми їм (тобто людям)». Це і є позиція. Питання того, як мистецтво необхідне людям і допомагає їм, стає актуальним із захопленням Криму та вторгненням Росії на Донбас. Тому під час кожного із виступів виконавиці намагаються проговорювати з публікою, наскільки важливо не забувати про наших людей ТАМ.

Зрештою, режисерка Ірена Стеценко запитує: як мистецтво співіснує з громадянською позицією, що робити, коли одне переважає над іншим? Що зробити, щоби твою творчість сприймали не лише через призму певних подій, а і як самостійну мистецьку одиницю?

«Рози. Фільм-кабаре» Ірени Стеценко має в собі фантастичне поєднання всеохопної радості життя та жаху, що несе із собою спустошлива війна, яка інколи забувається чи ігнорується, але завжди присутня тінню на сцені, як тільки починає лунати пісня «Рози/Донбас».

... із неймовірними мріями

На 18-му Docudays прем'єрував зі своєю документальною стрічкою «Сіль з Боневіллю» Семен Мозговий. Це друга участь режисера у фестивалі. У 2019-му він уже взяв головний приз за найкращий документальний фільм за «Історію зимового саду». Стрічка Семена розповідає про простих людей із неймовірними мріями. Коли інші бояться навіть уявити подібне, вони відчайдушно працюють, думка про це у фільмі сформульована як «великі рекорди чи речі робляться звичайними людьми». Історія розпочинається з маленького гаража на Святошині в Києві, де хлопці Назар та Максим «чаклують» над старим мотоциклом ІЖ-49, щоби зробити його найшвидшим у світі та проїхатися на ньому дном висохлого американського солоного озера Бонневіль. Увесь цей нелегкий шлях хлопці проходять як органічне ціле й залишаються командою — крізь перемоги й невдачі, конфлікти та примирення, адже спільна мета робить їх сильнішими. Стосунки в команді надзвичайно живі та з непідробними емоціями, особливо, чим ближче до заповітного рекорду, тим ширший їхній спектр. Сотні кілометрів дороги та сотні кілометрів переживань до головного майданчика зі встановлення рекордів швидкості. Коли щосекунди залишаєшся з героями, то уважно спостерігаєш: чи зрозуміють вони на іншому кінці світу, ким вони є і для чого туди поїхали, чи поставлять вони рекорд і що робитимуть далі зі своїм мотоциклом посеред озера, коли вже можна вважати, що мети досягнуто?

Розповідайте добрі історії!

«Можливо, хтось має історії про добро?» — запитує десятки разів за фільм головний герой стрічки Уляни Осовської та Дениса Страшного «Казка про коника» Анатолій Лютюк. Він — колишній антирадянський активіст, а нині монах у миру й художник, який живе в старовинній кам'яній вежі в середмісті Таллінна. Він виробляє дивовижні речі, створює саморобні книги та іграшки за старовинними технологіями й щодня молиться за природу. До того ж від самого початку війни на Сході України Анатолій часто їздить із гуманітарною допомогою на Донбас, де просить людей лиш про одне — розповідати добрі історії, а саме: про взаємодію людей та тварин на фронті. А «вірним слухачем» завжди виступає дерев'яний коник, якого чоловік зробив власноруч. Контраст сцен (десь) та місцевостей (десь) дає глядачеві можливість відчути, як це: поєднувати спокійне духовне життя із соціальним активізмом, який завжди йде поряд із небезпекою. Картини того, як Анатолій працює задля всього живого в «сірій зоні», змінюються картинами спокійного та розміреного життя в келії, а «холод» Донбасу контрастує з теплими, залитими сонцем пейзажами Таллінна. І наскрізною ниткою всього цього стають історії, чемно вислухані дерев'яним коником і передані нам через анімацію за мотивами малюнків Анатолія. Щоразу чоловік поспіхом, з усіма деталями записує: як когось собака врятувала від міни; десь коти, яких наші бійці лагідно назвали Персик і Апельсин, сповіщали про артобстріл ще до того, як було чутно свист мін; а хтось приручив і поселив у БМП зайця. Проте більшість разів він стикався з байдужістю інших людей, адже ті, кому він допомагає, заклопотані проблемами виживання в умовах війни, а часу, чи то пак бажання розповісти історію конику, їм бракує. Тоді постає питання: де Анатолій знаходить сили повертатися сюди, до «сірої зони», долаючи тисячі кілометрів, щоби стати свідком тисяч людських переживань? Багато років тому чоловік дав обітницю знаходити щось добре в кожному дні. Саме з цією метою дерев'яний коник супроводжує його скрізь, збирає історії, а потім переповідає.

Уляна Осовська та Денис Страшний дають можливість побачити світ очима унікальної людини, яка не піддається всім складнощам та жахам навколо.

Обрати мрію чи «серйозне життя»?

Майже п’ять років тому Богдан Логвиненко (автор проєкту the Ukraïner) повернувся зі своєї подорожі Україною та написав на своїй сторінці у Facebook історію про німецького іммігранта Мішеля. А вже через два тижні Ганна Ярошевич, режисерка з творчого об’єднання «Вавилон’13», розпочала роботу над стрічкою, що сьогодні має назву «Май далеко — май добре». Ця картина (робоча назва — «Мішель») — її повнометражний дебют. Історія Мішеля — історія людини, перед якою стояв вибір: обрати мрію чи «серйозне життя». Мрією героя є існування в гармонії з природою, саме це і спонукає його до переїзду в маленьке село, яке загубилося в українських Карпатах. Тут він розводить водяних буйволів, адже поставив собі за ціль врятувати цих тварин від вимирання, що йому успішно вдається. Проте можливість розміреності в Німеччині наздоганяє героя: у Мішеля з’являється кохана дівчина Вєра, що вже має двох дітей від попереднього шлюбу, перспектива хорошої посади та інші атрибути цілком щасливого та вдалого життя за версією європейського світу. Та виявляється, що поєднувати ці два світи досить важко, тому на Мішеля чекає вибір. Ганна Ярошевич доносить нам два світи героя через деталі: нудна робота для героя передана через нескінченну кількість чорно-білих візитівок, відчуття родинного щастя — через тепле світло затишної кухні. Звичайно, кадри з життя Мішеля в Карпатах сповнені красою. Особливо захоплює відданість чоловіка своїй справі: кожного буйвола він знає поіменно. Так, посеред полонини він лагідно кличе Жанну, Пауліко та Леді, говорить, прислухається до них. Цікаво передано також взаємодію місцевих жителів села та Мішеля. Для деяких він уже став своїм, його кличуть на родинні свята, люблять загляну-ти до нього в гості ввечері, але для більшості він так і залишається німецьким іммігрантом, який «не тямить, як треба займатися госпо-

Головну нагороду секції DOCU/Україна отримав фільм «Земля Івана» режисера Андрія Лисецького. Це саме той випадок, коли все, що бачиш у фільмі, хочеться запам'ятати й пережити ще раз.

дарством та і взагалі всіх водяних буйволів заморить». Режисерка вдало працює з контрастами світів, у яких живе Мішель, тому момент вибору видається досить драматичним. Герой тоді каже, що відчуває, як вибір на користь Німеччини робить не він, а за нього. Проте чоловік не відчуває себе «там», натомість Україна — його власний, усвідомлений вибір. Його зовсім не лякає ні брак досвіду щодо догляду за тваринами, ні брудна фермерська робота та і власне українські реалії: відсутність інфраструктури, доріг, працівники-пияки, через яких виникають труднощі. Впевненість у тому, що робиш, абсолютна віддача та найголовніше — любов — ось що дає йому сили та надихає продовжувати свою справу. Документальна стрічка Ганни Ярошевич передусім про людину, яка йде за мрією.

Як вийти зі «свого світу»?

Головну нагороду секції DOCU/Україна отримав фільм «Земля Івана» режисера Андрія Лисецького. Це саме той випадок, коли все, що бачиш у фільмі, хочеться запам'ятати й пережити ще раз. Це історія про щирість та любов. Режисер запрошує глядачів прожити кілька днів та безліч моментів з Іваном Приходьком — одним з останніх народних художників України. Особливістю його творчості є те, що Іван — самоук, а стиль його творчості — радше наївне мистецтво, проте кожен порух його пензля чи різця неймовірно чесний та щирий. Світогляд художника в стрічці втілюється, перш за все, через простір хати, яка і є майстернею. Робота з ним та зі світлом заслуговує на окрему увагу, адже створює відчуття перманентного тепла, яке ти відчуваєш навіть узимку, бо воно розливається всередині. Внутрішній світ Івана Приходька справді дивовижний, здатний породжувати лише радість та красу. Те, як він «говорить» із цим світом — зі своїми домашніми улюбленцями, зі знайомими та незнайомцями, — зачаровує та проявляється в його роботах, де колір пульсує, створюючи тим самим цілковиту гармонію ритму. У певні моменти він виступає наставником-педагогом: коли викладає художній розпис у місцевій школі, коли заохочує до любові своєї землі, звуку, кольору, відчуття того, як живе цей світ. Андрій Лисецький як центральну подію обирає запрошення художника до Мистецького Арсеналу, щоби він у головному виставковому центрі країни показав свої роботи. Подія — своєрідний виклик для Івана: як вийти зі «свого світу» й зануритись у світ кураторів/-ок мистецтвознавців/-иць та сучасного мистецтва загалом? І справді прекрасною є частина самої виставки, коли яскраві кольори Івана Приходька урізноманітнюють навколишню сірість. Саме з таких світлих миттєвостей і складається фільм, що ділиться з нами історією неймовірної людини і своєю відвертістю цілковито захоплює.

Зліпок дійсності, насичений історіями різних людей. Це не інша реальність, не щось далеке, це завжди близько. І ми можемо на нього дивитися, але чи бачимо? Цьогорічний 18-й Docudays знову відбувся онлайн, але дав нам змогу провідчувати, краще зрозуміти та дізнатися про неймовірних людей, які творять в Україні. П'ять різних історій, локацій, героїв, світів та світовідчуттів, але насамперед картини конкурсу DOCU/Україна — про відданість та любов до праці, людей, своєї країни. Ми справді маємо можливість не лише дивитися, а й нарешті побачити.

На рожевих берегах

Олександр Шевченко, Київ, Агенція просторового розвитку Zvidsy
Фото: **Українсбкий журнал**

«Швидше, більше, дорожче» — приблизно такими слоганами в маркетинговому перекладі озиваються до нас білборди та сітілайти великих міст. Осередків економічного прогресу, екологічного забруднення та соціальної нерівності. Саме ця нерівність залишає нас голодними й підганяє розвиватися, залишає нас розгубленими і штовхає шукати правди. Ті, кого місто розслабляє міражем уявного комфорту і благополуччя, часто залишаються на рожевих берегах.

Цей есей про забуті околиці середмістя — малі та середні річки Києва, які проковтнув консьюмеризм, девелопмент та автомобільне місто. А також про конкретну річку Либідь, що назвою відсилає до заснування Києва та мимохіть губиться серед автомайстерень, колій і транспортних мостів.

Група людей різного віку в сірих та кольорових плащах-дощовиках купно рухаються вздовж бетонного лотка. Очі їхні жваво блукають зліва направо й назад, шукаючи, за що зачепитися серед сірого й пастельно-зеленого. Це бетонна дорога з одностороннім рухом, без розділових смуг і єдиним потоком. Приблизно так виглядає сьогодні річка Либідь у середмісті Києва. Захована між двох магістралей вона то з'являється, то зникає в бетонному колекторі, наче пульс ковідного хворого.

Так, це захворювання хронічне, а ситуація ускладнювалася поколіннями депутатів, девелоперів, активістів, сусідів, алкашів та рибалок. Міський простір був завжди й залишається сьогодні питанням політичним. Право на нього і його використання найбільшої інтенсивності набуває в часи промислової революції. Саме тоді виробництва переїхали в міста та затримали на кілька віків найласіші шматки міського простору. Багато європейських міст уже відпустили ці простори (як і виробництво) за океан. Українські міста тримають цей форпост, щоправда, право на простір у лихі дев'яності перекочувало від виробників до девелоперів. Раз.

Із шістдесятих на малі та середні річки багатьох радянських міст наступав автопром. Наступ був поступовим — доступні автівки й широкі ортогональні проспекти. Кілька декад ці проспекти були, як штани підлітка — на виріст, але потім заповнилися майже вщент автовласниками. До сьогодні більшість алей, вуличок, провулків були автомобілізовані та влилися до загальної кровоносної системи транспорту. Шматок за шматком нічий, однорідний, природний, неохайний простір підпорядкувався хазяйновитим містянам та тим, які в місто заїхали господарювати (так, як звикли у власному дворі). Так, заховалися

Ідея «спільного» за роки 20 століття зіграла злий жарт з українцем, який вийшов із радянської системи. Тепер він прагне володіти та приватизувати, поменше відповідати за щось і, за можливості, отримати класну здобич за третину ціни. Місто перетворилося на арену гладіаторів, місце полювання на здобич, на бібліотеку, у якій камін палять книгами.

в бетон чи забруднилися яри, балки, струмки, програючи раунд за раундом хазяйновитому та підприємливому. Два.

Ідея «спільного» за роки 20 століття зіграла злий жарт з українцем, який вийшов із радянської системи. Тепер він прагне володіти та приватизувати, поменше відповідати за щось і, за можливості, отримати класну здобич за третину ціни. Місто перетворилося на арену гладіаторів, місце полювання на здобич, на бібліотеку, у якій камін палять книгами. Три.

Перехід до суспільної цінності на виході із 2014 року активував чимало активістів, які направили сили у простір навколо себе — створення/захист/перезапуск. Найбільш завзяті та системні романтики сформували нове покоління професіоналів, котрі називають себе урбаністами чи містопланувальниками. Вони щодень виходять на робочі місця й серед решти обов'язкових завдань ходять бетонними колекторами річок у тих самих сірих та різнокольорових дощовиках.

Проєкт, що мав на меті повернути річку Либідь бодай на ментальну мапу Києва, називається «Блакитний лабіринт». Либідь — важлива аорта цього лабіринту. Команда Агенції Zvidsy разом із митцями Алевтиною Кахідзе, Pomme de Boue, Gibert1 перетворювала річку в галерею в умовах пандемії, локдауну та фокусу громади на зовсім інших темах. Перформанс, тактичний урбанізм, онлайн-інструменти стали головними важелями впливу на громаду, бюрократів, користувачів простору навколо річки. Двобій, очевидно, політичний.

Урбаністи надихаються прикладами ревіталізації Південної Кореї, Франції і Нідердандів та шукають слабкі місця, де можуть впасти краплею й доточити систему до відкритих шлюзів та людних, гамірних берегів річок. На певний час, коли є нагода, ці професіонали виходять на бетонні береги, щоби помірятися силами із девелопментом, як Давид із Голіафом. Втомлюються, повертаються в кабінети, збирають сили й потім знову виходять, мріючи одного дня перемогти.

Агенція Zvidsy виконує замовні і власні проєкти, що наближають міста і громади України до сталого розвитку. Сталий, стабільний — де економічний прогрес не шкодить різним соціальним групам та екологічному станові.

Трилогія «Скаженого весілля» всередині й поза політикою

Юрій Самусенко, Київ

Прем'єра третьої частини «Скаженого весілля» відбулася 23 лютого. Цього ж дня відбулася акція на вулиці Банковій у Києві на підтримку активіста Сергія Стерненка. Ніхто зі сцени кінотеатру «Київська Русь» не згадав про кількатисячний натовп біля Офісу президента. Воно і зрозуміло, адже акція протесту не пасує під настрій розважального заходу.

Проте наповнення «Скаженого весілля 3» нагадує про свавілля української поліції в образі підполковника Петра Попадюка, якому потрібно виконати «норму по посадці». Тому він саджає за ґрати невинних ромів, яких підозрюють у крадіжці. Саме в цьому епізоді прозирає зображення світу українських реалій крізь призму розважального кіно.

Перша частина «Скаженого весілля» з'явилася у 2018 році. Невдовзі після прем'єри п'ятеро продюсерів українського кіно продали права на фільм у Румунію, Грузію та Литву. Та найцікавіше, що українська стрічка вельми схожа на французьку комедію «Божевільне весілля», де голова сім'ї віддає дочку заміж за темношкірого хлопця. Звинувачення блогерів, зокрема Тайлера Андерсона, у плагіаті не подіяли. Юрій Горбунов разом із командою фільму наполягають на оригінальності; крім того, мовляв, щороку виходять стрічки про весілля молодих. Утім, назвати український

фільм рімейком французького не вийде — надто вдалою вийшла адаптація. Щоправда, це адаптація не під українські реалії, а під уявлення про них.

Меншовартість

Автори сценарію Микола Куцик та Олексій Приходько створили збірний образ українського «шароварника» Василя Середюка. Він опікується краєзнавчим музеєм, доглядає вдома господарство. Живе в селі Яблунівка, яке за зовнішнім виглядом можна оцінити як «селище зразкового благоустрою». Яблунівка та родина Середюків існують у позачассі. У фільмі немає маркерів доби та політичної влади. Середюки навіть про політику не говорять, хоч це добряче підкреслювало б їхні характери. Натомість сценаристи заряджають головних героїв расизмом, ейджизмом та ксенофобією, що, власне, і створює конфлікт у стрічці.

Географічно Яблунівка розташована на Поділлі, та в мовному плані це ніяк не відбивається на персонажах. До слова, про територіальну особливість забувають, коли у другій частині бізнесмен-наречений хоче побудувати на місці музею торговий центр. Навіщо йому потрібна земельна ділянка так далеко від Києва? Запитання залишається без пояснення. Додає плутанини й саундтрек Потапа, який співає російською, коли від жодного персонажа не лунає і слова цією мовою.

Головною рисою Середюків упродовж трьох фільмів залишається меншовартість. І хоч у них немає прихильності до російського медійного поля (вони люблять Олега Винника), треки Олексія Потапенка в перших двох фільмах та Костянтина Меладзе у третьому сигналізують про можливу спробу передублювати фільм російською та продати його для релізу в країнах СНД. Тим паче таке вже трапилося з контентом компанії 1+1 Media: «Папік» і «Секс, інста і ЗНО» можна знайти на російських стрімінгових сервісах.

Трилогія «Скаженого весілля» — це чистий ескапізм від реальності, у якому зірки в міру іронізують зі своїх образів, а сценаристи безтурботно жартують із власних уявлень про українське.

Місток у реальність

Єдиним містком в українську реальність є зображення поліції, якій щоразу потрібно з'явитися в кульмінації через скаргу сусідів. Полковник Попадюк у виконанні Олексія Супруна (Петро Бампер) ставить свій авторитет вище за підлеглих. Власне, його недолугі рішення арештувати гостей весілля призводять до пониження до підполковника. Однак він усе одно залишається на службі. Режисер перших двох фільмів Влад Дикий надихався у створенні Попадюка образом комісара Жибера зі франшизи «Таксі». Це й пояснює темперамент полісмена.

Підполковник — трагічний персонаж без перспективи кар'єрного зростання, який застряг у селі і змушений виконувати накази зверху, підлаштовуючись під запити начальства. Без комедійного мавпування Петро Попадюк — це справжня карикатура на мента, образ якого найяскравіше описав Павло Ар'є в «Бабі Прісі». Екранізація Володимира Тихого лише підхопила літературного персонажа й адаптувала його до реальності. Це неприємний тип без життєвих цінностей та цілей, який вершить єдине йому зрозуміле правосуддя через насилля та залякування. За ґеґа-

ми Попадюка помітити ці наміри важко, але у третій частині «Скаженого весілля» він безпідставно вчиняє неправомірні дії щодо ромів і випускає їх з-під ґрат лише за домовленістю, а не за законними підставами.

Безтурботні жарти

Полісмени не становлять такої загрози, як зяті й невістка Василя Середюка. Для головного героя вони пропагують цінності, які суперечать його світоглядові. У першому фільмі цінності зятя носять європейський характер, у другому ж Василь воює з американським капіталізмом (наречений говорить з акцентом, щоби підкреслити інакшість). У третій стрічці відбувається паразитування на темі першої. Середюк іще раз проходить кульмінацію примирення з вибором своєї дитини і знову набуває навичок гостинного господаря.

Трилогія «Скаженого весілля» — це чистий ескапізм від реальності, у якому зірки в міру іронізують зі своїх образів, а сценаристи безтурботно жартують із власних уявлень про українське. В інтерв'ю для «Суспільного» Юрій Горбунов каже, що персонажі «Скаженого весілля» не мають прототипів. Фільм написали одразу під конкретних акторів. Оскільки більшість із них — зірки шоу-бізнесу, відповідно, написати складних персонажів із виразною драматичною лінією не вийшло. До того ж бажання вмістити десяток героїв у півторагодинний хронометраж не допомогло розвиткові характерів у фільмі. Урешті-решт вкорінюють персонажів у реальність хіба що реклама насіння та інтернет-магазину. А за кого голосували б Середюки, так і залишиться таємницею.

Хлопці люблять очима

Ксенія Чикунова, Львів

Нещодавно під постом френдеси на фейсбуці я натрапила на один промовистий коментар. Пише молода дівчина: «Так, гарно. Але на Чоловіків це може діяти збудливо. А в них є свої жінки». Ціла драма в трьох актах. Усе це відбулося під світлиною, на якій згадана френдеса позувала оголеною спиною до камери. Тут, звісно, можна говорити про те, що слово «жінка» просто блідне на тлі чоловіків, яким коментаторка відводить окрему велику літеру. Але про це іншим разом.

Часом дивно вилазити зі своєї бульбашки й зустрічати цілком серйозні судження про те, що оголеність жіночого тіла неодмінно існує в природі задля чоловічого задоволення. Бо у твоєму близькому оточенні такі теми вже давно стали рудиментом. Тобі здається, що всі навколо вже виросли з коротких штанців перших інстинктів пубертатного періоду. Думаєш собі, я ж давно не в п'ятому класі мистецької школи, де на уроці історії античного мистецтва старші хлопці не могли всидіти на місці, свистіли й вигукували жарти один поперед одного, побачивши на проєкторі оголені груди Венери. Тоді я була ще дитиною, але вже відчувала бажання максимально відсторонитися від їхньої поведінки. Але сьогодні реальність інколи лупить тобі прямо в обличчя, мовляв, «агов, подивися!». Так жінку з красивим спортивним тілом, вбрану в закритий вінтажний купальник, можуть назвати «шматком м'яса», одразу приписавши їй купу комплексів. А підтягнутість фігури запишуть у розділ «намагання сподобатися». Вона скаже: «Так, я хочу подобатися собі. І хочу наслідувати античні ідеали красивих людських тіл».

«Ні, ти хочеш сподобатися чоловікові», — відріжуть їй у відповідь.

І тоді розумієш, що не всі ще виросли з тих тісних штанів. Ба більше, комусь вони й досі «на виріст».

Об'єктивація жіночих вигинів талії, грудей та стегон на рекламних білбордах або спам-відеореклами казино — це таке собі «музейне» надбання, яке залишилося з часів сексистської реклами двотисячних, коли кожен другий маркетолог намагався позмагатися у своїй дотепності. Проте й сьогодні, коли про права жінок говорять голосно й публічно, а феміністичні марші 8 березня щороку збирають усе більше однодумців, деякі бренди опиняються в центрі скандалу, рекламуючи чи то пельмені зі сметаною з підписом «Тільки не на обличчя», чи то оренду ялинок із бонусом «Сосну в подарунок».

Жінка повинна зваблювати, заворожувати, зводити з розуму, надихати — таке її покликання. «Нащо ти натягла на себе цей светр і розтягнуті джинси? Так собі ніякого хлопця не знайдеш!» — раптом за сімейним застіллям спохватиться одна з твоїх далеких родичок, яка, звісно ж, бажає тобі лише добра і простого жіночого щастя. Так, будь ласкава, вдягни спідницю або сукню. Ти ж дівчинка. Пам'ятай, хлопці люблять очима. А ось коли на арені врешті з'явиться твоя давно забута міні-спідничка, неодмінно прилетить наступне: «Для кого це ти так вирядилася?» — і змовницьке підморгування у відповідь. Тут же нема інших варіантів. Твоє «для себе» мало кого обходить.

А часом так хочеться вдягнути ту коротку сукню. Подивитися на себе в дзеркало, посміхнутися та сказати: «Яка ти достобіса гарна». Або зробити кілька оголених світлин задля власного задоволення. Бо ти можеш бути красивою та щасливою для себе. Те саме із сексом. За християнською традицією статеві контакти зводилися до єдиної біологічної мети: продовження роду. У деяких країнах так лишається і досі. Приміром, у Єгипті дотепер існує жіноче обрізання (хітан) — дівчаткам вирізають клітор, щоби ті не отримували задоволення під час сексу. Вважається, що для жінок це зайва розкіш, а для чоловіка — додатковий клопіт. Така практика поширена і в інших мусульманських країнах. За даними ВООЗ, приблизно 130 мільйонів жінок у сучасному світі пройшли через це. Більшість із них живуть в Аф-

риці, кожна п'ята жертва — єгиптянка.

На щастя, ми живемо на іншому континенті, і хітан для нас більше схожий на страшну вигадку. Ми можемо кохатися, вільно вибираючи партнерів чи партнерок, купувати секс-іграшки й щоразу більше дізнаватися про секс. Проте шлейф «легковажності» та суспільного несхвалення моментально зависає в повітрі, коли жінка наважується відкрито заговорити про свої сексуальні потреби чи вподобання. Так, це не рука з хірургічним лезом над тілом маленької дівчинки, але й цей німий осуд — пряме зазіхання на твою свободу. І коли навіть у мусульманських країнах жінки знаходять у собі сили боротися за свої права, обстоюючи честь і гідність, хіба можемо ми дозволити собі бездіяльність?

Але самого усвідомлення цього права «бути вільною» насправді замало. На практиці нас чомусь ніяк до кінця не полишає відчуття провини, коли тобі в спину хтось присвисне чи гукне масний комплімент, бо ти вирішила в спеку забути про свій бюстгальтер. Звідки це бажання сховатися та натягнути на себе мішок з-під картоплі, щоби зайвий раз не наражатися на небезпеку? Ці моменти потребують довгої саморефлексії, пропрацювання комплексів та вивуджування на поверхню всіх тих необережних фраз, які неодноразово прилітали тобі у спину ще з дитинства, в'їдаючись у підсвідомість.

Монументальна стіна патріархального мислення з боку чоловіків — це зрозуміло. Однак найгірше, коли упереджені коментарі-маркери щодо «хвойди», «развєдьонки», «кар'єристки» летять від однієї жінки до іншої. Коли одна наважується зробити те, на що іншій бракує сміливості, залишається лише випускати отруту. Щоби виправдати власну слабкість і, бува, не здатися аутсайдеркою. Є одна проста істина, яка колись допомогла мені збагнути та переосмислити своє ставлення до навколишнього світу: «В інших людях нас дратує переважно те, чого ми не можемо собі дозволити». Це не панацея, і всіх ран не пролікувати одним реченням. Але думка насправді помічна.

Кожна з нас має право любити своє тіло та проявляти цю любов у зручний для себе спо-

сіб. Приймати себе з усіма розтяжками й целюлітом. Із першим чи п'ятим розміром грудей. Із високим чи низьким зростом. Кожна з нас має врешті вибачити собі підліткові дорікання та ненависть, через які годинами плакала у ванній. Усі ті виснажливі дієти та істеричні переїдання, після яких ти могла вперто гатити себе металевим хулахупом, вбивши в голову, що твоя талія занадто широка. А хлопці люблять худеньких дівчаток. Хлопці люблять, щоби чемна та скромна. Щоби вірна та чиста. Хлопці люблять, щоби лише його.

Пам'ятаю, як у рідній Білій Церкві в часи мого підлітків'я обов'язковим маркером стосунків між хлопцем та дівчиною було слово «моя». Моя Лєрка, моя Лєнка, моя Свєтка. Демонстративне домінування та право власності, ніби говорили цьому світові «в нас усе серйозно». Приміром, у великих компаніях хлопець мав право публічно мацати свою дівчину, «мітячи» свою територію. Тоді це не викликало обурення, а лише додавало самцеві авторитету, однаково в очах і друзів, і подруг. У відповідь на це дівчина лише опускала очі додолу, видаючи короткий смішок.

«Красуні, а ви вже зробили запаси спокусливих панчох на весну?» — питає у фейсбуці лисуватий чоловік невизначеного віку, додавши смайлик із примруженими очима. У коментарях його питають, як він відрізняє колготки від панчіх під спідницею. Чоловік не розгублюється: «Це неможливо розгледіти, коли ти одружений. А вільному українцю із гострим зором і великим практичним досвідом — можливо і можна». Дівчата лайкають і хихочуть. У них ця дотепність не викликає жодних заперечень, як і те ляскання по сідницях десять років тому у дворі провінційного містечка.

Так, вони добре запам'ятали правило: хлопці люблять очима. Ці дівчата ще не знають, скільки справжньої сили є у їхніх руках.

Між мистецтвом, солідарністю та спротивом

Роман Кобрин, Київ

«"Кожны дзень" — це гасло, яке скандують протестувальники в Білорусі, підкреслюючи тривалість спротиву і його ритм, підтримуючи впевненість, що він не закінчиться. Від початку серпня 2020 року, від перших ночей поліційного насилля та перших днів масової мобілізації це словосполучення відбиває темпоральність боротьби. У ситуації політичної кризи, що триває, фраза «кожны дзень» об'єднує спільною обіцянкою виходити на вулиці» — з опису виставки «Кожны дзень. Мистецтво. Солідарність. Спротив» у київському Мистецькому Арсеналі.

Виставка в Мистецькому Арсеналі в Києві — це унікальне явище. Вона є не першою й не єдиною виставкою, яка присвячена білоруським протестам. Упродовж останнього року відбулося майже 50 виставок на цю тему, зокрема в Амстердамі, Парижі та Берліні. Однак те, що представлено в Мистецькому Арсеналі, є направду особливим.

Масштаб

Перше, вражає масштабність виставки. В одному приміщенні представлено роботи майже 90 художників, які звезли сюди не тільки з Білорусі, а й із різних країн Європи. Співкуратор Андрей Дурейка зазначає, що це найбільша закордонна виставка сучасного білоруського мистецтва. Тому в якомусь сенсі її можна вважати зрізом сучасного білоруського мистецтва.

Глибина

Іншою особливістю є глибина та вичерпність висловлювання. Художники досліджують увесь спектр тем, пов'язаних із політичною кризою в Білорусі: солідарність, «слабкі» тактики спротиву, революційна поетика, технологічні інфраструктури, механізми державного насильства, емоційний ландшафт та просторовий і архітектурний виміри протесту. Доречніше говорити, що виставка зосереджена на проблемі взаємостосунків політики й мистецтва. Займатися сучасним мистецтвом у Білорусі — це вже йти проти течії. Адже багато в чому робота художника полягає в дослідженні соціальних меж. Таким чином, художники є невід'ємною складовою протестного руху в Білорусі. А оскільки «Кажды дзень» і про історію сучасного білоруського мистецтва, то й опір, який почався в серпні 2020-го, не виник нізвідки — це тривалий процес із довгою історією.

Простір

Єдине, що може передати комплексність відчуттів та вражень від виставки — власне сама присутність на ній. Куратори змогли використати потенціал виставкового простору на максимум: потрапивши в приміщення Мистецького Арсеналу, одразу відчуваєш, як переносишся в інший вимір. З іншого боку, експозиція виходить за межі класичного дотримання галерейних норм розміщення робіт. Одразу впадає у вічі хаотичне розміщення експонатів. Так, ніби виставку відкрили, не розмістивши роботи на свої місця. У такий спосіб куратори намагалися передати сучасний стан Білорусі. Вони вирішили акцентувати на тривалості й незавершеності процесів. Антуражу додає і звукова насиченість про-

стору, яка одночасно дезорієнтує й емоційно насичує перебування в ньому.

Важливою для організаторів виставки стала її доступність, тому, за бажання, виставку можна оглянути й онлайн на сайті Мистецького Арсеналу. Хоч це досить складна процедура, яка вимагає терпіння. Кращим же способом ознайомитись із темою буде перегляд супровідної освітньої програми, яка доступна на YouTube.

Вражають і самі роботи. Усі вони пронизані політичною темою, однак назвати це виключно «протестним мистецтвом» буде недоречним.

Руфіна Базлова «Історія білоруської виживанки»

Через традиційну вишивку художниця зображає перебіг подій у Білорусі. Подібно до середньовічного гобелена, вона вишиває сучасну історію Білорусі, яка творить ся зараз. Як і вишивка, протести в Білорусі є мережевими, у них немає центрів, а лише перетини, і разом вони створюють спільне полотно сьогодення. Неможливо не побачити ролі вишивки в мистецтві як метафору місця жінок-вишивальниць у суспільстві. Вишивання має прикладний сенс, але в ієрархії мистецтв займало периферійне місце — подібно до жінок у суспільстві, котрі створювали ці візерунки. Важливість «недомінантних» верств населення є характерною рисою білоруських протестів — у них беруть активну участь жінки, люди похилого віку, люди з інвалідністю.

Яна Шостак «Хвилина крику для Білорусі»

Після насильницьких дій силових структур та відкриття кримінальних справ, із серпня 2020-го безліч людей були змушені покинути країну. Однак перетин кордонів під час пандемії є вкрай складним для політичних біженців. На початку серпня художниця організувала акцію, під час якої щоденно виходила під будівлю представництва Євросоюзу у Варшаві та кричала одну хвилину. Так вона нагадувала про відчай тих, хто не може відступити, втекти, перетнути кордон із Євросоюзом. Восьмого вересня художниця «кричала» під час зустрічі прем'єр-міністра Польщі з лідеркою білоруської опозиції. Після цього через два дні Матеуш Моравецький особисто зателефонував художниці та повідомив про відновлення видачі віз громадянам Білорусі.

Захар Кудзін «Відкрите полотно»

Чистота й порядок уже давно стали частиною стереотипу про Білорусь. Часто білоруси на фразу «у вас так чисто» відповідають «як у казармі». Підтримка чистоти вулиць комунальниками продовжилась і під час протестів — тоді вони почали замальовувати політичні графіті. Художник-абстракціоніст відтворив пофарбовані ЖЕКом поверхні на полотні. У такий спосіб митець підкреслив іронічність ситуації: борючись із політичними висловлюваннями, влада мимоволі створює об'єкти, що відсилають до модерністських та авангардних пошуків, які були заборонені в Радянському Союзі.

Новинні ресурси, які були основним транслятором інформації про події, з часом втратили пильність до подій у Білорусі. Тому мистецтво є тією новою формою, яка дає можливість не тільки зрозуміти та побачити, а і провідчувати Білорусь сьогодні. Протести не закінчились, а змінили форму спротиву. І те, що непомітно журналістським камерам, стає видимим через мистецтво.

Світова класика в перекладах і творчості Лесі Українки

Ольга Полюхович, Київ

Якщо вести мову про переклади світової класики Лесі Українки, то їх традиційно асоціюють із творчістю Генріха Гейне. Справді, Гейне був улюбленим письменником української літераторки й вона найбільше перекладала саме його поезії, включно з великою поемою «Атта Троль». Знаємо й іншу іпостась Лариси Косач — перекладачку творів белетристів-сучасників українською мовою (Моріса Метерлінка, Ґергарта Гауптмана, Ади Негрі, Марії Конопніцької, Фелікса Волховського). Менш знаною є Леся Українка як перекладачка класики. Активна діячка гуртка літературної молоді «Плеяда», вона, маючи за однодумця старшого брата Михайла (псевдонім — Обачний), вважала переклади європейських літератур українською одним із головних завдань для української культури. Разом із братом склала список канонічних авторів, у якому фігурує понад 150 творів класики. Гомер, Данте Аліг'єрі, Вільям Шекспір, Джордж Ґордон Байрон, Віктор Гюго, Джакомо Леопарді та багато інших — без цих знакових імен сьогодні складно уявити канон світової літератури. Усіх цих авторів перекладала Леся Українка. До нашого часу дійшли лише уривки її перекладів: щось загубилося в плині буремної історії, якісь частини Лариса Косач обирала для перекладу свідомо. Світову класику письменниця читала в оригіналі. Таким чином, без посередництва перекладу, світові ідеї та мотиви проникали в її оригінальну творчість.

До джерел

Інтерес Лесі Українки до перекладів з'явився рано. Цьому сприяла творча атмосфера родини Косачів-Драгоманових. Увесь 1884 рік, який 13-літня Леся провела в Колодяжному, був плідним. Окрім написання власних поетичних творів, вона звертається до перекладів витоків європейської літератури — текстів Гомера й Овідія. На різдвяні канікули з Холма приїжджає старший брат Михайло, що пожвавлює сімейний творчий дух: Леся Українка змагається з ним у перекладанні Гомера й Овідія, а разом із матір'ю починає перекладати «Іліаду» (за спогадами сестри Ольги Косач-Кривинюк). Переклади античних авторів, а особливо давньогрецьких, були органічним складником культури сімейства Косачів, адже грецька мова серед інших була обов'язковою для вивчення в родинній програмі для дітей (як і входила до гімназіальних програм у Російській імперії). Ларисі Косач ця мова подобається, навчання дає задоволення. У листі (22 квітня 1898 року) до молодших дітей, Миколи та Ізидори, Леся Українка пише про греку, щоби підкреслити власне «еллінське» походження: «Я не сподівалася, що тобі, Микосю, найлехча буде грецька мова, — об неї багато гімназистів зуби ламають. Таки видно, що ми з тобою [е]ллінського роду» (Леся Українка. Листи: 1898–1902 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В. Київ: Комора, 2017. С. 55). У цих рядках авторка звертає увагу на грецьке похо-

дження свого роду по лінії матері, а ще «драгоман» грецькою — «перекладач».

Згадані вище переклади до нашого часу, на жаль, не дійшли. Леся Українка повертається до Гомера через кілька років, однак ми так само не маємо перекладених нею двох перших пісень «Одіссеї», які згадуються в листах літераторки до різних адресатів. Зберігся лише її переклад третьої пісні та кілька рядків четвертої.

Леся Українка працює ретельно і скрупульозно, добираючи різні синонімічні варіанти українською мовою, які б точніше відтворювали зміст оригіналу. Особливістю цього перекладу є те, що письменниця переклала «Одіссею» класичним гекзаметром, з яким воювали її попередники, далеко не завжди виходячи переможцями. Як зізнається Степан Руданський: «…я більше половину 1862 року бився з сею першою піснею, перекладаючи її на ексаметри і на різні розміри наших дум і пісень» (Цит. за: Максим Стріха. Український переклад і перекладачі: Між літературою і націєтворенням. Київ: Дух і літера, 2020. С. 126). Зрештою, Руданський, так само, як і Олександр Навроцький та Олександр Потебня, відмовився від гекзаметра при перекладі Гомера. Лариса Косач, яка представляє вже наступне покоління, впоралася із цим непростим завданням, що видно з її уривка. А повний переклад «Одіссеї» гекзаметром був виконаний Петром Ніщинським (псевдонім — Петро Байда) в 1880–1890 роках.

Окрім названих постатей, твори Гомера українською мовою також перекладали сучасники письменниці Володимир Самійленко, Іван Франко, Микола Аркас. Як писав Михайло Грушевський 1889 року в передмові до першого повного перекладу «Одіссеї» Ніщинського: «Той народ, що спромігся перекласти на власну мову твори великих геніїв, вже тим самим і найпевніше доводить, що має не тільки

право, але й хист і снагу на самостійний розвиток духовий» (Грушевський М. Передмова до видання: Гомерова «Одіссея». Гекзаметром на мову українсько-руську переві́ршував Петро Байда (Львів, 1889) // Грушевський М. Твори у 50 т. Львів: Світ, 2008. Т. 11. С. 475).

Уривок перекладу Лесі Українки Гомера датується 1888 роком (за автографом). Того ж року в Одесі та Акермані (нині — Білгород-Дністровський) літераторка вперше в житті побачила море, що його «якось аж пристрасно любила все життя», як пізніше згадувала Ольга Косач-Кривинюк. Тоді ж створено цикл поезій «Подорож до моря», у якому з гомерівським розмахом звучать теми туги за батьківщиною, неспокою, са-

мотності, шляху та добрих і злих людей, які зустрічаються на ньому, а також величі моря: «Море, море! Без краю просторе, // Руху повне і разом спокою!».

Що таке пекло?

До нашого часу дійшов уривок перекладу 5-ї пісні епічної поеми Данте «Божественна комедія» (частина «Пекло»), зроблений Лесею Українкою. У цій пісні зображується друге коло пекла, де перебувають душі перелюбників, серед яких — легендарні Паоло і Франческа. Узявши шлюб із негарним Джанчотто, жінка полюбила його брата Паоло. Історія зближення Франчески й Паоло почалася з читання лицарського роману про Ланселота та Гвіневру. Заставши коханців разом, Джанчотто вбиває їх. Ця історія дала поживу для багатьох творів літератури, музики, образотворчого мистецтва.

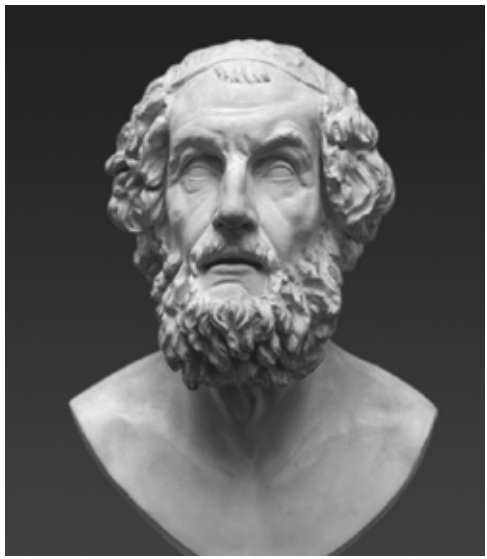

Відлуння віднаходимо й в оповіданні Лесі Українки «Голосні струни» (1897). Головна героїня, Настя Гриценко, переживає нещасливе кохання. Разом із другом Богданом, до якого має почуття, вона розучує романс Шумана і згадує епізод, коли Паоло і Франческа читають роман про Ланселота і Гвіневру. Очевидно, Леся Українка перекладала Данте того самого року, і трагічне нездійснене кохання в її оповіданні відбивається згадкою про його героїв.

Про широке зацікавлення творчістю Данте і його життям свідчать і інші алюзії в оригінальному доробку Лесі Українки. У біографії письменника її насамперед приваблюють постаті двох жінок — ідеальної Беатріче та справжньої дружини Джемми Донаті. Зокрема, у вірші «Забута тінь» (1898) поетка конструює образ флорентійського вигнанця, якого підтримує Беатріче в життєвих злиднях та поневіряннях поза батьківщиною: «Безсмертна пара Данте й Беатріче, // Потужна смерть не розлучила їх». Дружина ж Джемма Донаті, що ділить із ним митарства на чужині, зображена вірною й забутою тінню:

Се жінка Дантова. Другого ймення
Від неї не зосталось, так, мов зроду
Вона не мала власного імення.

Хоч, як зазначає Григорій Кочур, Леся Українка не могла не знати, що реальна Джемма Донаті, сестра політичного ворога Данте Корсо Донаті, залишилася у Флоренції й не пішла у вигнання за чоловіком, поетка саме так переосмислює цей образ, щоби протиставити її Дантовій ідеальній коханій Беатріче.

У поемі Лесі Українки «Ізольда Білорука» (1912) порушено ту саму тему — жінки ідеальної та реальної. У ній головний герой Тристан шукає ідеальне кохання — свою Беатріче, Ізольду Золотокосу — в образі Ізольди Білорукої, з якою він хоче забути сердечний біль. Назви вірша «Забута тінь» та поеми «Ізольда Білорука» свідчать, що Леся Українка дає голос забутим та зневаженим жінкам, яких заступає образ жінки ідеальної. Та ж проблематика розкривається в діалозі «Айша та Мохаммед». Мохаммед не може забути першу дружину Хадіджу, у якій було «щось вічне». Такою незнищенною любов'ю він не може кохати теперішню дружину Айшу, що залишається в тіні померлої Хадіджі, — як Джемма Донаті перебуває в тіні Беатріче Портінарі.

У вірші «Коли вже зачепили сі питання…» (1894), що написаний як іронічна відповідь на власний переклад поезії з німецької («В небі ми жодного доброго батька не маєм…») на прохання Михайла Павлика, Леся Українка іронізує:

Попасти в пекло, може, се й цікаво,
Але воно занадто вже яскраво
Описано у Данта. І, здається,
Я знаю трошки, що то пеклом зветься.

А у вірші «Де тії струни, де голос потужний…» (1902) авторка ставить питання про митця-пророка й розпачливу потребу мати свого Данте для України:

Єрусалим мав свого Єремію,
що голосив серед поля;
чом же свого Єремії не має
наша зруйнована воля?
Полум'ям вічним на жах всім нащадкам
Дантове пекло палає;
пекло страшніше горить в нашім краю, —
чом же в нас Данта немає?

Окрім поетичних текстів, тема літературного пекла, пов'язана з головним твором Данте, виринає і в прозі Лесі Українки. В оповіданні «Місто смутку» (1896) описано досвід відвідин психіатричної лікарні. «І здається мені, що я, мов Данте, опинилась nella citta dolente…» — зізнається оповідачка. Це алюзія до третьої пісні першої частини «Божественної комедії», де напис на брамі при вході до пекла звучить: «Per me si va ne la città dolente, // per me si va ne l'etterno dolore» («Крізь мене йдуть до міста мук найтяжчих, // Крізь мене йдуть до мучень і заков»). Поема Данте є одним із ключових текстів до прочитання «Міста смутку»: стан приреченості й безнадії передається через образ замкненого міста-лікарні для душевнохворих (пекла), де марно чекати на порятунок.

«Ох, коли то я читатиму Шекспіра в оригіналі!»

Так писала 22-літня Леся Українка в одному з листів до Михайла Драгоманова. Щоби мати змогу читати твори Вільяма Шекспіра, вона дуже хотіла вивчити англійську. Коли літераторка взялася до діла, зрозуміла, що мова складна — але завдяки зусиллям і наполегливості, приватним урокам і самостійним студіям досягла мети. Як стверджує Нестор Гамбарашвілі, згодом Леся Українка читала Шекспіра в оригіналі. Подібне враження має і Михайло Старицький: «Леся здивувала мене своїм знанням англійської мови. Читала й балакала, як по-українськи» (Цит. за: Нитченко Д. Леся Українка в спогадах сучасників // «Новий обрій». 1971. № 4. Мельбурн: Ластівка. С. 148).

Зрештою, Лариса Косач переклала українською уривок «Макбета» (акт 1, сцени 1, 2, 3), однієї з чотирьох великих трагедій Шекспіра (поряд із «Гамлетом», «Отелло» і «Королем Ліром»). До плеядівського проєкту перекладів світової класики Леся Українка, окрім названих творів, пропонує п'єси «Річард III» і «Коріолан».

Про історичні драми Шекспіра Леся Українка пише у статті «Європейська соціальна драма кінця XIX століття» (1901). Відголоски трагедії «Гамлет» знаходимо у вірші «To be or not to be?» (1896), а також у поезії «Хотіла б я уплисти за водою…» (1900): «Хотіла б я уплисти за водою, // немов Офелія, уквітчана, безумна». Короля Ліра також згадано у її оповіданні «Місто смутку» (1896).

Байрон і романтичний бунт

Завдяки успіхам в англійській мові Леся Українка також була добре ознайомлена

з творчістю Джорджа Ґордона Байрона. З його доробку переклала лише один вірш «Коли сниться мені, що ти любиш мене...» і частину драматичної поеми «Каїн», хоч її плани щодо перекладів Байрона були далекосяжнішими.

Серед усієї байронівської спадщини її приваблює саме «Каїн»: «Якось трапилось, що я досі ні в якому перекладі Каіна не читала і певне се ліпше, бо він зробив на мене найсвіжіше і найповніше враження, ніж всі інші поеми Байрона, що були мені раніш відомі з перекладів» (Леся Українка. Листи: 1898–1902 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В. Київ: Комора, 2017. С. 43). У цьому ж листі до матері Лариса Косач критикує Олександра Пушкіна й інших російських письменників, які запозичують і спрощено інтерпретують образи британського романтика: «І якими тепер мені мізерними здаються усі "москвічі в Гарольдовом плащѣ". Ні, з Байрона красти не можна, ним треба бути, і хто ним бути не може, то має право тільки перекладати і то без "отсебятини"» (Леся Українка. Листи: 1898–1902 / Упоряд. Прокіп (Савчук) В. Київ: Комора, 2017. С. 43).

Увагу Лесі Українки привертає найбільш контроверсійна драма Байрона зрілого періоду його творчості «Каїн. Містерія» (1822), що здобула неабиякий резонанс та неоднозначну оцінку сучасників. Наприклад, Вільям Блейк був дуже критично налаштований щодо «Каїна». Захищаючи честь доброго брата Авеля і справедливість Бога, він пише у відповідь драму «Привид Авеля» (1822), яку присвячує Байрону. Серед захоплених прихильників, на противагу, — Персі Біші Шеллі, Йоганн-Вольфґанґ Ґете і Вальтер Скотт (останньому «Каїн» і присвячений). Томас Мур передбачав, що цей твір «зануриться глибоко в серце світу». Підкорив він і Лесю Українку. У своїй драмі Байрон зображує родину Адама і Єви після спокуси змієм і вигнання з раю. Уся сім'я славить Єгову і приносить йому щедрі жертви, окрім Каїна, старшого сина. Його мучить питання смерті: чому він мусить відповідати за гріхи батьків і вигнання з Едему? Каїн зустрічається з Люцифером, разом вони мандрують до безодні простору всесвіту. Зрештою, герой так і не знаходить відповідей на свої питання. У нападі відчаю він убиває Авеля, його проклинає родина й він іде у вигнання.

Леся Українка переклала лише початок драми (акт 1, сцену 1). У цій частині йдеться про конфлікт Каїна з родиною та його зустріч із Люцифером, що зображений як безсмертний дух. У діалозі з ним Каїн намагається знайти відповіді на питання про сутність добра і зла, смерті й вічного життя. Безперечно, цей текст вплинув на драматичні твори письменниці, а найбільше — на «Одержиму» (написана 18 січня 1901 року), яка знаменує початок модернізму в українській літературі.

Як Каїн Байрона, так і Міріам Лесі Українки є грішниками, аутсайдерами та маргіналами, чиї жертви не приймаються великими богами. Вони піддають сумніву усталені норми та власне становище у світі з позицій індивідуального вибору людини, а не ззовні накинутих ціннісних орієнтирів. У цьому контексті Лесине «Євангеліє від Міріам» постає аналогією до Байронової «Книги Буття від Каїна». Отже, джерела творчості Лесі Українки й українського модернізму загалом можна окреслити чіткіше, знаючи, що письменниця переклала початок «Каїна» за два роки до написання «Одержимої».

Іншим свідченням творчого осмислення текстів Байрона став цикл поезій «Невільничі пісні», до яких Леся Українка обирає рядки «Шільйонського сонета». У циклі також є два вірші під назвою «Єврейські мелодії» («Як Ізраїль дістався ворогам у полон…», «Єреміє, зловісний пророче в залізнім ярмі», 1900), що, очевидно, були написані не без впливу однойменної поетичної збірки Байрона. Як і британський романтик, Лариса Косач звертається до образу Дон Жуана.

Леся Українка читала класичні твори в оригіналі, а переклади європейської класики вважала програмовим завданням для української культури та її розвитку. Критичне переосмислення та переклад творів Гомера, Данте, Шекспіра, Байрона та інших вплинули на її оригінальну творчість, додали неповторних штрихів її сюжетам і мистецьким образам.

РЕЦЕНЗІЇ

«Ізоляція», місцина поза цивілізацією

Асєєв С. «Світлий шлях»: історія одного концтабору. Коротка проза / пер. з рос. В. Стах. — Львів: ВСЛ, 2020. — 448 с.

Зачнімо з кінця. Чоловік заходить у вагон метро й бачить коло себе дівчину, незнайому. Вона гортає в смартфоні сторінки з дитячим одягом. Вираз її обличчя погідний і безжурний. Чоловік переводить погляд на людей довкола — і нічим не прикметна ситуація, рутина вагонного плеса раптом накочується на нього небажанням жити. «Роки криків і стогонів витягнулися в одну глумливу посмішку, на яку перетворився цей вагон» (с. 176). Благо, невдовзі до вагона заходить чоловік у камуфляжі — цього досить, щоби головного героя попустило.

На означення такого стану автор вдається до дзен-буддистського поняття саторі, себто спонтанного просвітлення, але зазначає, що описані переживання мають зворотний напрямок: замість просвітлення — розпач. Це розпач, який охоплює чоловіка, коли той уперше після визволення з тривалого полону опиняється в натовпі, що живе своїми дріб'язковими справами.

Книжка з іронічним, продиктованим власне топонімікою заголовком «Світлий шлях» — це розповіді ув'язненого за лапки в абревіатурі «ДНР» журналіста про дивне місце в центрі Донецька, міста мільйона троянд (тут би теж лапки пасували). Колишній завод ізоляційних виробів, перед війною — мистецький простір, а тепер місце без офіційного статусу, де на подвір'ї вирощують квіти, а в приміщеннях проводять жорстокі експерименти над людським тілом і свідомістю, у міру звихнутої фантазії використовуючи при цьому й рештки заводського обладнання.

Камери, карцер і підвал цього простору обладнано камерами відеоспостереження, отже, фільм, що триває роками, фіксує методи роботи тамтешньої адміністрації, що можуть слугувати як зразками при підготовці майбутніх катів, так і свідченнями на міжнародних судах при розгляді питання порушення прав людини в пенітенціарній системі самопроголошених республік на Сході України.

Амбівалентністю, що її автор називає «сюрреалізмом у цифровому оці відеокамери», позначено той контингент персонажів, яких утримували в «Ізоляції»: українські військо-

ві та бойовики самопроголошених республік, кримінальники з двадцятилітнім стажем і ветерани російських спецслужб, жінки, шахтарі, лікарі, журналіст. Господарі «Ізоляції» — прихильники еклектики, відповідно, і склад камер формують так, щоби поєднувати непоєднуване, зіштовхувати протилежності. Правила тюремного життя, що їх на пострадянському просторі називають «понятіями», у цій частині світу не працюють — у кожній камері їх трактують по-іншому. Брак загального порядку, різношерстість полонених у камерах, часті зміни складу камер — це те, що потрібно адміністрації незареєстрованої установи, щоб унеможливити консолідацію полонених, їхній спільний протестний виступ.

Особистий феноменологічний досвід Станіслава Асєєва слугує частиною авторського аналізу «Ізоляції», здійсненого в таких аспектах: (не)відповідність місцевих норм системі кримінальних понять; тортури фізичні та психічні; феноменологічний плин часу; релігійність; гумор; секс; самогубство; втеча; посттравматичний синдром тощо. Автор систематизував і відрефлексував набутий за два з половиною роки досвід життя в полоні. Книжка читається з не меншим інтересом, ніж, скажімо, знана у всьому світі праця Віктора Франкла «Людина в пошуках справжнього сенсу». До речі, перегуків між цими книжками щодо аналізу психічних змін в'язнів немало, що не дивно — подібний досвід диктує спільні теми.

Есеїстичний виклад матеріалу переважає у «Світлому шляху» над сюжетними історіями, але ті кілька сюжетів, які Асєєв наводить, — дуже ефектні. Один із таких — історія господаря «Ізоляції», садиста і психопата, який сам, без втручання «укропів» і судів, стає жертвою власного збоченства. Другий сюжет такого ж рівня — історія кадровика Головного розвідувального управління Російської Федерації, що його ФСБ тримало в ізоляції (в «Ізоляції») без жодного обвинувачення впродовж двох років і тримало би ще хтозна скільки, якби не його рішучість та обставини.

Книжка завершується невеликими художніми спробами, написаними в ув'язненні, що тематично споріднені з основним масивом текстів. Додам, що під українською обкладинкою «Світлого шляху» вміщено не лише український переклад, який підготувала Вікторія Стах, а й оригінали російською.

Ігор Котик, Львів

Мандрівка спогадами й культурою від Елеонори Соловей

Елеонора Соловей. Упізнання святого. — Київ: Дух і Літера, 2020. — 304 с.

Ґрунтовну книжкову серію «Постаті культури» від київського видавництва «Дух і Літера» поповнила збірка есеїв «Упізнання святого» знаної української дослідниці літератури Елеонори Соловей. У ній літературознавиця переплела спогади і студії, факти і враження.

Елеонора Соловей також вирішила зміксувати різні епохи та локації, залишаючись усе-таки відданою переважно двадцятому століттю. Таким чином, читачі «Упізнання святого» опиняються то в контексті реалій шістдесятих років у Чернівцях, то у світі творчості Володимира Свідзінського, потім у нюансах історії перекладів «Ромео і Джульєтти» українською мовою чи в перипетіях Помаранчевої революції, яку авторка зустріла за океаном. А ще тут і Москва 1970-х, і настрої та асоціації, породжені зустріччю з картиною «Вечір над Потсдамом» Лотте Лазерштайн (із її трагічними передчуттями нацизму та Другої світової війни, що промовисто відлунювало в нас на початку 2010-х років), і розповідь про «мандрівку» однієї ікони в межах дружнього кола української інтелігенції...

Книжка, таким чином, представляє широкий культурний горизонт і пропонує багато шляхів для роздумів — скажімо, про особисту долю Миколи Зерова як чи то знак доби, чи то взагалі архетипний сюжет. Або про постаті Василя Стуса, Євгена Сверстюка тощо.

У цих строкатих «портретних галереях» і «краєвидах епохи» досить очікувано було б натрапити на передусім стрімкі, динамічні сюжети боротьби, матерію трагедій. Боротьби з тиранією (тут-бо і двадцяті, і шістдеся-

ті, і «кляті сімдесяті», і навіть наші часи, теж зовсім не найпогідніші!), боротьби, можна сказати, з долею, з обставинами, з оточенням. Утім, Елеонора Соловей частіше зосереджується на іншому: на мотиві розбудови і збереження культури, відстоювання людяності та індивідуальної самодостатності.

Центральним, мабуть, текстом «Упізнання святого» в цьому сенсі я б назвав спогад «Прип'ятська республіка». У ньому Елеонора Соловей розповідає про те, як українські інтелігенти-інакодумці («щопта», у широкому діапазоні від Василя Стуса до Михайлини Коцюбинської: при цьому далеко не всі з них неодмінно мали бути активними дисидентами, йшлося радше про спільність поглядів, інтересів, світовідчуття, смаків) переважно в сімдесятих роках двадцятого століття мали традицію відпочинку із сім'ями на Прип'яті. Там, у наметах, із піснями та літературою, з купаннями, вогнищами, з відтворенням давніх і знецінених натоді традицій, ці внутрішньо вільні люди почувалися й зовнішньо набагато розкутіше, ніж у буденних радянських обставинах. Від останніх вони тоді дедалі більше відчужувались. Авторка змальовує окремі яскраві події з цих прип'ятських днів і ночей, принагідно даючи характеристики тим людям, із якими там зустрічалась і спілкувалася. «Прип'ятську республіку» супроводжує ціла серія надзвичайно атмосферних фотографій. Чимало людей, яким судилося пізніше перетворитися на символи антитоталітарного опору, тут постають у вкрай неформальній обстановці. Та важливо, що Елеонора Соловей зовсім не обмежується розмовою про тих постатей, які стали сьогодні хрестоматійними. Навпаки, вона багато розповідає про тих своїх цікавих і самобутніх приятелів і приятельок, що не ввійшли наразі до підручників з історії.

Людяність і конструктивність, щира послідовність в оберіганні «вогника» культури — це не лише характерні типологічні риси есеїв Елеонори Соловей. Вони, звісно, наповнюють книжку «Упізнання святого» позитивною атмосферою, а сум багатьох епізодів роблять світлим. Але є в цих рисах і ще одна важлива річ: вони дозволяють авторці не лише зворушливо, а і свіжо писати на теми, що їх чимало хто з інших авторів добряче «обліпили» надмірною патетикою та часом порожнім багатослів'ям. Чи можна, до прикладу, без штучних залізобетонних формул писати й говорити про Ліну Костенко? Елеонора Соловей показує, що можна. А також демонструє (і це важливо саме в нашу добу): писати без пафосу не обов'язково означає іронізувати й деконструювати. Є й інші шляхи, про які також не варто забувати. Тисячі разів типологічно повторювані сюжети родинних спогадів вона вміє змалювати, не відходячи від магістральної традиції, але при цьому (парадокс!) не заяложено. Методи Елеонори Соловей — людська теплота, безпосередність, увага до фактів.

Очевидно, що для такого письма подекуди постають ризики наївності. Не потрібно очікувати від «Упізнання святого» й вичерпних характеристик людей чи явищ, усеохопного духу доби та її персонажів і персонажок. Кожен текст цієї книжки — радше начерк і дороговказ певної теми (і деякі з них, до речі, Елеонора Соловей значно детальніше розробила в інших працях — як-от питання життя і творчості видатного «віднайденого» поета першої половини двадцятого століття Володимира Свідзінського). А суб'єктивна сентиментальність есеїв Елеонори Соловей тут, власне, дуже доречно врівноважується цією недосказаністю, а також раніше згаданою фрагментарністю.

Олег Коцарев, Буча

Суворий погляд на українське село

Сергій Сергійович (Сайгон). Юпак. Пер. В. Назаренко — К.: ТОВ «Білка Студіо», 2020. — 320 с.

Роман «Юпак» Сергія Сергійовича SAIGONa став несподіванкою буремного 2020 року. Цей грайливий текст із рясним уживанням суржику та ненормативної лексики здобув премію «Книга року ВВС», породивши нові дискусії щодо високої та низької літератури.

Говорячи про перемогу «Юпака», пригадуємо неочікуваний тріумф «Кримінального чтива» Квентіна Тарантіно на Каннському кінофестивалі. Тоді фільм із численними епізодами вживання наркотиків, розлогими філософськими діалогами, новаторським сторітелінгом та кривавими перестрілками спричинив обурення серед частини елітарної публіки. Мовляв, як за «таке» можна вручати мистецьку нагороду? Проте із плином часу фіксуємо, що епатажний стиль та відверта оповідь здатні деяких глядачів відштовхнути від перегляду, проте інших — навпаки — змусити уважно кодувати меседжі автора та відкривати нові відтінки задуму твору.

Тож роман невипадково здобув таке визнання, ставши своєрідним pulp fiction для читачів «карантинної» України (роман опубліковано саме в березні 2020 року).

Однією із важливих складових успіху твору стала колоритна атмосфера та екзотичний дух часу 2000-х. У романі лунають голоси селян «нульових». І тут виразно чуємо інтонації про пияцтво, соціальну нерівність, заробітки. Домінантним стає прагнення якось реалізуватися та знайти себе попри безвихідь навколишньої дійсності. Що вирізняє молодих селян? Маркери є очевидними. Культ техніки (розібрати/зібрати мотоцикл та врешті-решт похизуватися новим мотиком на дискотеці), гроші як найвища цінність, важка фізична праця або належність до криміналітету як єдиний спосіб досягти успіху та статусу.

І знову про кіно. Тієї самої «карантинної» весни в Україні неймовірного успіху зазнав серіал Наталки Ворожбит «Спіймати Кайдаша», у фокусі якого були саме 2000-і, життя селян, їхні прагнення, мрії, очікування… Невже тепер на чільне місце в українській культурі виходить осмислення другого десятиліття Незалежності, а позаду залишились «лихі 90-ті» з «брігадой і мєнтамі»?

Узагалі, кіношність «Юпака» є неприхованим явищем. Крім згаданого Тарантіно, слід провести паралелі із творчістю братів Коенів, зокрема стрічкою «Старим тут не місце» із Хав'єром Бардемом у ролі серійного вбивці. Селяни всесвіту SAIGONa готові ризикнути тут і зараз заради миттєвої винагороди. Юпак (тобто мотоцикл «Иж Юпитер-5») є своєрідним уособленням наживи. Хтось прагне його дешево купити, інші просто підбирають його на узбіччі, дехто «віджимає» його після п'янки…

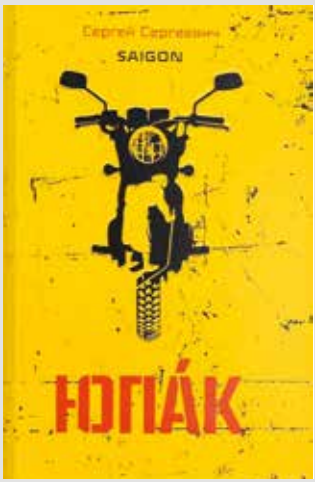

Персонажі прагнуть зберегти мотоцикл — і на шляху до цього готові відстоювати здобич, не цураючись піти на радикальні дії (вбивство, прокльони, викрадення). Автор смакує детальними описами таких епізодів. Сцена в будинку Шиліна є яскравим зразком естетики насилля і є нічим не гіршою в плані драматургії за сцену в галантерейній Мінні з «Мерзенної вісімки». SAIGON (майстерний оператор) показує нам події з різних ракурсів, щоби ми на 100% відчули ефект занурення в художню дійсність.

Своє втілення в романі знаходить і авторський сторітелінг. «Юпак» варто сприймати як своєрідний пазл. Сюжетні лінії вміло по-

єднано. Баба-Оля-Та-Шо-Ліче та її чаклування є спойлером наступних епізодів, історія діда Грицька про «поножовщину» в хаті Шиліна пізніше знаходить свою реалізацію. Флешбеки є фішкою роману. Така композиція сприяє більшому зацікавленню долями персонажів і навіть змушує якось структурувати дійсність роману (я виписував персонажів із кожної глави, щоби не переплутати події з життя героїв).

Значна частина нинішніх 30-40-річних українців побачить у творі уривки дитинства (перші гульки, танці на сільській дискотеці, «розборки» між пацанами, своє село VS чуже село, досвід заробітків у підлітковому віці). Проте важко назвати «Юпак» одою ностальгії чи замилуванням епохою. За першими (романтичними?) спогадами фіксуєш радше критичний погляд на самого себе. Читаючи роман, неодноразово думаєш про різницю між поколіннями. Щиро сподіваюсь, що схожого досвіду (алкогольна ініціація, реалізація за рахунок насилля над іншими тощо) зуміло уникнути нове покоління. Принаймні хочеться вірити, що система координат у духовному вимірі для сучасних підлітків таки зазнає змін.

Аналізуючи твір, ми не можемо не згадати про суржик. Проте погляньмо на це питання по-філософськи, прагматично. Суржик у творі є ідеальним. Хіба тексти Latexfauna та Kurgan&Agregat можуть позмагатися за надзвичайну атмосферну витриманість. Критичні закиди на адресу лексики роману є недоречними. Якщо показувати село 2000-х, то саме так — різко, щиро та трішки грубо.

Фінал роману має оптимістичну візію. Війна на Сході ще триває. Автор перекидає місточок із початку XXI століття в бурхливі 2010-ті, коли відбувається процес трансформації системи цінностей і з'являється небачена досі тема патріотизму та потреба захищати власні кордони, коли не варто шукати ворогів у сусідньому селі, а натомість зі зброєю в руках боронити межі держави. І як не згадати фіналу «Спіймати Кайдаша», коли Лаврін утомився спостерігати за світом через екран телевізора, а виходить у брутальну реальність та їде добровольцем на фронт.

«Юпак» однозначно є цікавим романом. Без сентиментального села, без літературної шаблонності. І можливо, прочитання тексту стане новим джерелом для пізнання сучасної української літератури. Трішки епатажної, трішки грубої, а трішки ліричної та беззахисної.

Артур Пройдаков, Київ

„Український журнал" www.ukrzurnal.eu
Інформаційний культурно-політичний місячник для українців у Чехії, Польщі та Словаччині; № 2 (143), 2021, рік шістнадцятий
Видано у Празі; подано до друку 20 червня 2021; видає: РУТА, e-mail: ukrzur@seznam.cz

Редколегія: Петро Андрусечко (головний редактор); Прага – Ленка Віх (керівник проекту), Яна Прокоп'юк, Богдан Копчак, Інна Біланин; Київ – Юлія Кропив'янська, Настасія Євдокимова; Познань – Катерина Шестакова; коректор: Надія Іздрик; верстка: Ондра Гулеш; дистрибютор: CZ Press spol. s.r.o.

Часопис видається за фінансового сприяння Міністерства культури ЧР. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція залишає за собою право не у всьому погоджуватися з думками і поглядами авторів, скорочувати матеріали і виправляти мову. Реєстрація: MK ČR E 16026; ISSN 1802-5862

Ukraïner

„Ukraïner je dobrovolnický mediální projekt. Během našich expedicí zkoumáme a objevujeme skutečnou, nečekanou, zajímavou a autentickou Ukrajinu, a jako takovou ji chceme prezentovat ve světě. Náš projekt existuje od roku 2016 a od té doby se do něj zapojily stovky dobrovolníků. Ukraïner nabízí multimediální příběhy, ve kterých se snažíme zaznamenat tradice a kulturní kódy napříč regiony, stejně jako nacházet a prezentovat pozitivní změny na různých úrovních. Naším cílem je přispět k vytvoření otevřené společnosti. Společnosti, která se dokáže transformovat. My se snažíme tímto způsobem artikulovat její hodnoty.

Pokud se vám líbí to, co děláme, můžete nás podpořit zde:

https://ukrainer.net/donate-cz/